

Kassariimaa

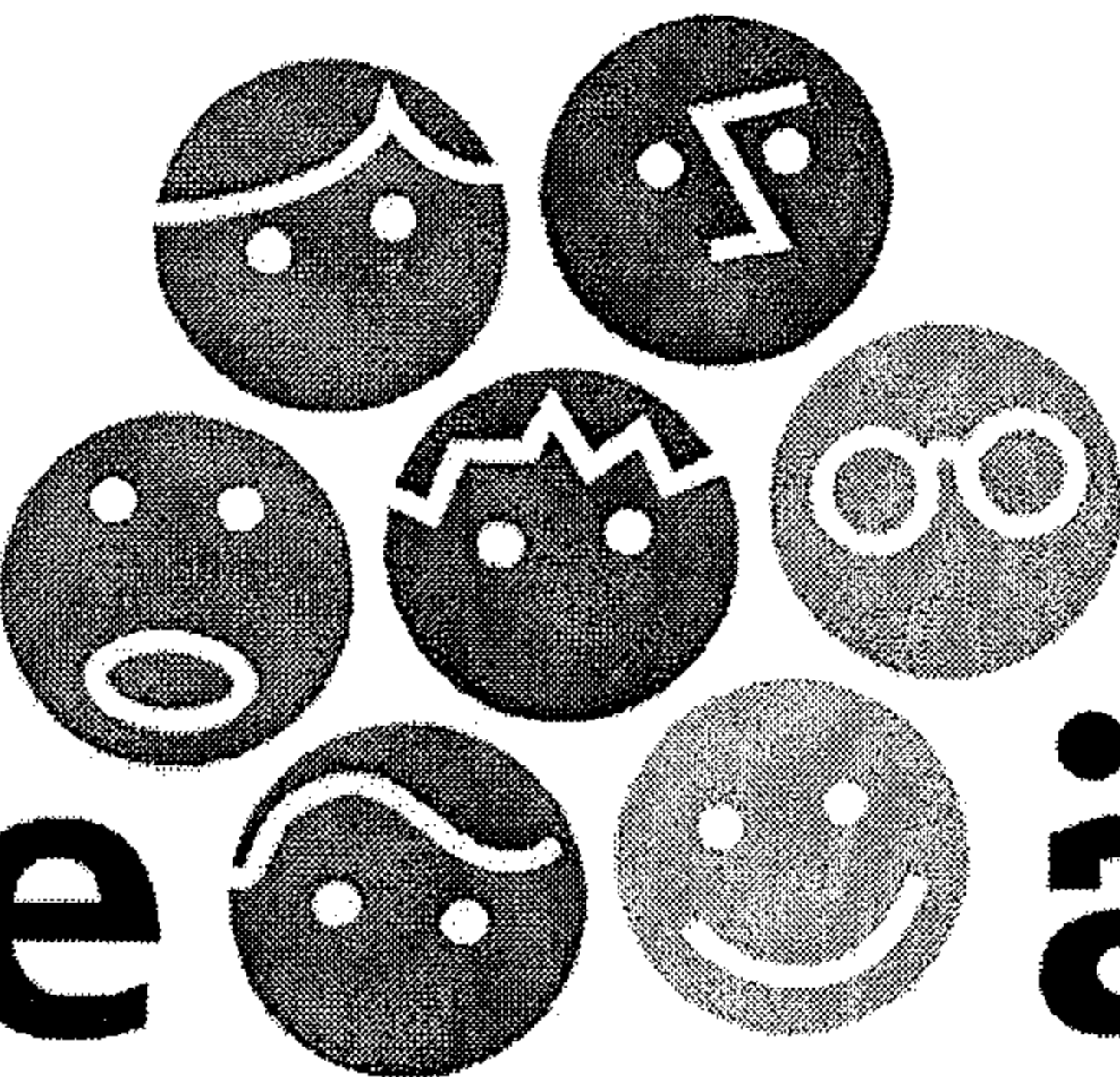
2010. aasta on kuulutatud lugemise aastaks

Head inimesed, kes te loete seda lehte, kingime Kassari raamatukogule laste ja täiskasvanute uudiskirjandust.

Üks raamat pole palju. Peale läbilugemist saaksid teisedki meie lugemisrõõmust osa. Kokku teeb see üle kolmesaja uue raamatu meie lugejaskonnale! See on tubli panus, kui saame lisaks Hiiumaast ja hiidlastest, aga ka hiidlaste kirjutatut.

Huvipakkuv on värske Eesti Päevalehe sari „Eesti mälu“.

Juba kingitud ja üldse raamatute osas saab teavet ja nõu raamatukoguhoidjatelt Ingalt esmaspäeviti ja Vilgelt kolmapäeviti kella 10-18 telefonil 4697222.

Teeme Ära!

Palju tänu ja sügav kummardus 1. mai talgulistele Taguküla laidudel, Kassari rahvamaja õuel ja Orjaku külas mitmel objektil.

Teeme Ära! meeskond ja talgujuhid

Rahastused

Tänavu on:

Orjaku külaselts saanud positiivse otsuse maakondlikult komisjonilt sadama-ja seltsimaja esimese etapi – infomaja projekteerimiseks, ehitamiseks ja sisustamiseks.

LEADER programm toetab Orjaku sadama puhkeala ehitamise jätkamist ja sadama-seltsimaja järgmiste hoonete projekteerimist. Ehitus algab kohe, kui PRIA-st on vastused käes.

Kassari haridusselts on saanud rahastamisotsuse maakondlikult komisjonilt rahvamaja ülemise korruse viimase kolmandiku väljaehituseks ja sisustamiseks.

LEADER programmist rahvamaja küttesüsteemi projekteerimiseks ja võrkpalliplatsi rajamiseks. Kui ka PRIA on heakskiitvad otsused teinud, mis saab juhtuda hiljemalt juulis, algab ehitus septembris.

Juhatus

Kümme aastat loomulikku arstimist Kassaris

Merike Niimann

Lund on heldesti, päevapäi-
kest mitte eriti. Öhtuti nak-
sab külm ikka veel, kuid
keskpäeva vesistavad jääpurikad
räästas lasevad hoomata kevadet.
Rahvamaja rõsked seinad on tänu-
likud, kui tuli kaminas üles võetak-
se ja rahvas koguneb ...

Näitemängu on Eestis ikka teh-
tud, liiatigi siis veel Kassaris. Küm-
me aastat tagasi, Kassari haridus-
seltsi 5 aastapäeva tähistamiseks
said rahvamaja lavalauad taas „soo-
ja sisse“ kui Hants Korvi juhenda-
misel mängiti maha ühevaatuseli-
ne jant „Loomulik arstimine“. Ei
uskunud lavastaja, et seitsme proo-
viga on võimalik lugu ära õppida.
Aga Linda Tikk, Tiina Selirand,
Ülle Lorits, Kalev Vaim, Toivo
Platov ja Aidar Kääramees ei jät-
nud kahtlusteks ruumi ja esieten-
dus toimus 26. veebruaril 2000. Vah-
vasti tuli välja ja lugu korrati veel
suvesüdames Vetsi Tallis, sügisel
täiskasvanud õppija nädala pidu-
likul lõpetamisel, kus doktor Her-
man Sepa osas tegi kaasa Kallu Re-
bane. Isegi Kärkla Kultuurikesku-
ses sai linna pensionäridel külas
käidud.

Pealtvaatajate südamlük vastu-
võtt, tugev aplaus ja Eestis toimuv
Eurovisiooni lauluvõistlus andsid
innustust 2002 aastal kahevaatuse-
lise tüki „Madise ja Priidu laulupi-
du ehk kuidas Kassari mehed
Eurovisioonis käisid“ lavaletoo-
miseks. Seekord naerutasid pealt-
vaatajaid lisaks eelnevatele veel

Ivo-Sven Vähejaus konduktori
osas, Tõnis Niimann kelnerina,
Evi Sadul Kärlduna, Anna Lipp,
Taavi Tamm, Kaivo Platov, Priidu
Tikk ja Kalju Hülgreisijatena. Eten-
duse tarbeks „Minu kodusaar“,
„Kallis peldik“ ja „Ära ainult käe-
ga löö“ laulsid sisse Asta Hollmann,
Hilja Põllo, Valve Mölder ja Tiit
Kopli. Helitehnika eest hoolitses ja
salvestused tegi Ville Niimann.
Sama rongiga sai päälinnas käidud
veel peale heinategu ja viljalõiku-
se aegugi. Esimene vaatus sai kü-
lakostiks ka Kuriste külapäevale
viidud.

Sama aasta sügisel esitlesime
tõestisündinud lugusid Lepa An-
nast Käina kultuurikeskuse laval
Miku Kaarli 140. sünniaastapäeval
„Sul, sul mo Leena tahan loul-
da“, kus Lepa Annat mängis Ester Tam-
mis.

2003. aastal möödus 40 aastat
Voldemar Panso „Naljaka ini-
mese“ ilmunisest ja ilmaval-
gust nägi kordustrükk. Selleks pu-
huks sai Lepa Anna ja suvitaja
Aurelie Kodupuna suu läbi kaetud
elu Kassaris. 40 aastat tagasi ja tä-
napäeval. Sellest sai alguse rohkem
kui tunnine etteaste „Ja vaikus lär-
mitseb“, mis pikitüd koerte-, ho-
buste-, disko- ja piknikutantsude-
ga. Sellest 14 osatäitjaga loost sai
menutükk kolmeks aastaks.

2004. aastal toodi vana Korvi
(nii me teda hellitavalt kutsu-
sime) näpunäidete järgi lava-
le „Liikuv riidevarn ehk luuseri

seiklused“, kus esmakordselt alus-
tasid näitleja keerulist elu ja kohe
kandvates rollides Ulvi Uusoja,
Andres Kääramees ja Aivar Lorits.
Kokkumäng kohtupristavi Kalju
Kask, luuseri isa Kalju Hülge, korte-
riperenaise Evi Sadul, vürtspood-
niku Illar Risti, taluperemehe Toi-
vo Platov, tema naise Ester Tam-
mise vahel kui ka alustajate kand-
vate rollide karakteritesse sisseela-
mine, on hulgaliselt Ave Alavainult
kiidusõnu pälvinud. Liigub le-
gend, et meeste vuntsid krants Topi
sabalokkidest pärit on! Vähene pol-
nud ka taluperemees Märt Põiali
tõukultide ja emiste oksjonil müük.
Need väarikad pildid on kindlasti
praegugi ehtimas mõnede kodude
seinu.

Igati õnnestunud mängimised
andsid julgust asuda ka nooremate
kui 70 aasta vanuste tükkide lava-
letoomiseks. Nii asuti 2005 aastal
virulase Virve Osila 1993 aastal kir-
jutatud „Rootsi onu ehk ka vaesed
naeravad“ kallale. Selles loos „hiil-
gas“ naisevõtuhimuline talupere-
mees Kalev Prutina Illar Risti, kel-
le vähesed väljaütlemised ja välja-
mõõdetud liigutused saali naeru-
pahvakute saatel maruliselt aplo-
deerima pani. Esietendust kahjuks
vana Korv enam ei näinud.

„Vasikate ristimine ehk kuidas
seda lavastada“ sai teoks 30. no-
vembril kui tähistamise Kassari-
maa kuulsakskirjutaja 85. sünni-
aastapäeva. Sel puhul kehastus
Voldemar Pansoks Kalju Hülge, Sal-
meks Evi Sadul, jutustajaks Aivar
Lorits.

2007. aasta alguses sai Evil ja Kaljul esitamisvalmis dialoog „Kärdla tohtre toro“, millega 22. veebruaril jahutati Eesti Päevalehe valimisprojekti „Poliitik külas külas“ kihutuskõnelejate päid ja meeli. Tohtre toroga on meelt lahutatud nii kohvikute päeval Kärdlas, Hiiumaa külade päeval Kassaris, valla eakate jõulupuul Käinas kui kadripeol Emmastes. Kokku on see olnud meeldivaks lühikeseks vahepalaks üheksal korral. Sama aasta suve alguseks sai Tiia Korvi käe all valmis „Hiired salves“, kus esmakordselt mängis Marje Oolmets. Seda jõuti mängida kahel korral.

„Lõuna neljale ehk laip sahvris“ sai lavaküpseks 2008 aastal ja seda ikka Tiia juhendamisel. Kohalolnud autor Margus Möll jäi igati rahule ja tänas osatäitjaid temperamentse mängu eest.

1931.-32. aastal Hugo Raudsepa kirjutatud „Vedelvorst“ on Kassaris lausa klassikaks saanud. Eelmisel sajandil on teadaolevalt seda mängitud kolme erineva koosseisuga. Nüüd, aastal 2009, taaskord. Uued lavajõud Triinu Schneider Tiiuna, Mihkel Lindre

sulasenaja Sander Kopli vedelvorstina sulanduvad „vanade kaladega“ suurepäraselt. Eesrindlik sulane aga kutsuti Euroopasse põllumajanduse virtsahvti õppima ja nii said väljamüüdud nelja saalitäie asemel vaid kaks saalitäit pealtvaatajaid oma suud naeruseks. „Te võikski külakomöödiate juurde jääda“, arvas lavastaja Raivo Rüütel, hellitusnimega Markii.

Ja nüüd 24. veebruaril sama de osatäitjatega „Loomulik arstimine 10 aasat hiljem“. Pärast meenutuste elevust algabki lõuna ärimees Kaarel Sibula lehtlas.

Lauas on veel proua Aurelie Sibul ja nende tütar Liisi. Nende rahu kaitsevad härra Sibula isiklik sekretär Anna ja turvamees Jaan. Kutsutud doktor Herman Sepp asub oma igapäevategevuse – ravimise juurde ...

Mis oleks teater ilma suflööri?! Seda tänuväärset rasket osa on järgemööda kandnud Heli Tuisk, Ulvi Mets ja Reet Kääramees. Dekoratsioonid on teinud Linda Tikk ja Marika Elmi.

Kokku on kümne aasta jooksul lavale toodud 11 suuremat või väiksemat näitemängu, millega esinetud üle 40 korra.

Aga argipäeva jäävad tunde kestvad proovid juhatuste ja õpetussõnade saatel, lavastaja silm jälgimas etenduse sündi. Need asjalik-toredad sõpruskonna kokkusaamised on kui teine perekond, kes sind ootab ja kellele saad lootda. Kõike seda polegi nii vähe!

Iga etendus on kui tähelend, mille muudavad erakordseks ootusärevus, aldis publik ja mäng ise, kus sünnivad imelised asjad...

Et unistused teoks saaksid, on meid ja näitejuhte toetanud Kohaliku Omaalgatuse Programm ja Eesti Kultuurkapitali Hiiumaa Ekspertgrupp.

Alatine vaatajate rohkus on märk sellest, et näitemängudel Kassaris on pikk traditsioon. See on aastakümnetega kogunenud väärtus. Koosolemine on aidanud edasi kesta ehk nagu Evi, kes mänginud Pliuhkami saunanaise polkovniku leseni, tavatseb öelda. „Ikka peab midagi tegema, muidu võib rooste minna!“

Sõjaaastad 1943-1944

Algus Kassarimaas nr 24, dets 2008

Elmar Hollmann

See oli 1943.-1944. a talvel, mis oli Poolas võrdlemisi pehme võrreldes meie talvetega. Lumi mis öösel sadas oli öhtuks sulanud. Poolakad väitsid, et -10 kraadi oli neil väga harv nähtus.

Omandatud teadmiste kontrolli eesmärgil viidi lõpuks läbi manöövrid kus imiteeriti lahingolukorda, õppepadruneid ja suitsugranaate kasutades. Nelja kuuse ettevalmistuse käigus olime peale teooria tundide ja rividrilli õppinud käsitsema käsigranaate, tavalist vintpüssi, kuulipildujat, püstolkuulipildujat, püstolit, tankirusikaid ja lasketiirus lihvinud oma oskusi.

24. jaanuaril 1944 ilmus pataljoni ülema käskkiri mille alusel meid suunati 3. Eesti SS Vabatahtlike Välivaru pataljoni koosseisu. Kus see asub ei öeldud. Laagrist lahkusime 10. veebruari paiku. Transpordi ülema arvates pidime Neveli piirkonda minema 20. Eesti Diviisi täienduseks. Sõjaväe ešelonide liikumine oli rangelt salastatud. Sõidu sihtkohti muudeti tihti.

Saksamaal ja Poolas olid ilusad kevadilmad. Talumehed vedasid põldudele sõnnikut ja tehti kevadküündi. Leedus hakkas lund nägema, Lätis oli täielik talv. Sõitsime Daugavpilsist Sebeži kust suunati Daugavpils tagasi siit edasi Drissasse kus viibisime vaid mõne päeva.

Sakslaste taganemine Leningradi alt lõi ohtliku olukorra vahetult Eesti piiridel.

20. Eesti Diviis toodi Neveli alt

Narva rindele. Meie ešelon peatus Tartus kust saime käsu suunduda Peipsi äärde. Olime juba Luunjas kui tuli uus korraldus Narva alla sõiduks.

Tartus paigutati meid uuesti vaguneisse ja suund nüüd juba Narva rindele kuhu saabusime 20-22. veebruari paiku. Meid määrati 20. Diviisi 45. rügemendi koosseisu Vepsküla-Siivertsi Sillapea lõiku kust vahetasime sakslased välja.

Rindeliin ulatus küalani (nime ei mäleta) kust elanikud olid lahkunud sellise kiiruga, et isegi toit oli laual kui külla sisenesime.

Aidas oli rikkalik toiduvaru – liha, jahu, mesijne. Väeosa kokad valmistasid maitsva õhtusöögi, lasime pannkookidel ja meel hea maitsta.

Samal ööl asusime positsioonidele. Olime magamatusest ja rännakust väga väsinud.

Esimene öö rindel oleks võinud isegi viimaseks jääda. Ülevõetud positsioon kulges piki männimetsa serva, eespool lagendik, edasi kidura võsastikuga kaetud heinamaa mis oli vastase poolt hõivatud.

Rühma eeljulgestus oli nihutatud rindejoonest veidi ettepoole (n.n. ei kellegi maa).

Kahe mehelised valvepostid paigutati sellise arvestusega, et keegi märkamatuks ei saaks läbi lipsata. Üks võis magada teine pidp valvama. Mingil ajal olime mõlemad uinunud. Meid äratas kontrollkäigul viibiv rühmaülem kes selgitas millisesse ohtu olime seadnud enda ja kogu rühma saatuse. Ega seal lumehanges männioksad küljealuseks õiget magamist saanud olla aga üks tukk tuli peale.

Hommiku hämaruses lähenes

meile üksik venelane ilmselt ekslikult. Meie parooli nõude peale haaras granaadi ja surmas end meie silme all.

Punaarmee poolt hõivatud platsdarm oli tegelikult õige väike piki Narva-Jõesuu maanteed ca 3-4 km, sügavuti paar kilomeetrit. Lahingud selle likvideerimiseks kestsid vahelduva eduga kaks nädalat.

Venelane ei säästnud mürske ega elavjõudu sillapea laiendamiseks, meie eesmärk oli see iga hinna eest likvideerida ja venelane Narva jõe taha tagasi paisata. Meist vasakul Riigikülas oli venelastel teine sillapea mille 46. rügemendi mehed ägedates lahingutes 24. veebruari õhtuks likvideerisid.

Rügemendi ametlike andmete kohaselt kaotas venelane neis lahingutes langenutena üle 300 mehe. Vangi andis end vaid 12 meest ja 2 naist. Rügemendi enda kaotused olid langenuid 13 meest ja haavatuid 32.

Lahingu raskusest kõneleb see, et ainuüksi käsigranaate läkitati vaenlase kaevikuisse ca 10 000.

On teada, et vene poolel tegutses meie vastu 8. Eesti Laskurkorpus kindral Pärna juhtimisel koosseisus ca 20 000 meest.

Need väeosad paiknesid Kingisepa rajoonis. Korpuse kahurväe üksused võtsid rünnakutest meie positsioonidele osa, jalaväe kohta mul andmed puuduvad.

Venelastel oli veel kolmaski sillapea Narvast lõunas Krivasoos ulatudes Auvereni.

Veebruari keskel tegi venelane merelt dessandi Meriküla piirkonnas: eesmärk ühineda Auvereni jõudnud vägedega haarates kogu Narva rinde väeosad kotti. Õnneks

märgati seda dessanti, millest võttis osa üle 500 mehe, õigeaegselt ja kogu dessant hävitati.

Need olid eri väljaõppe saanud mehed ega annud end vangi, pigem hukkusid.

Vangi langes vaid üksikuid. Hilisematel andmetel on selgunud, et üle rindejoone omade juurde oli õnnestunud hiilida kümnekonnal mehel. Venelaste ponnistused ei kandnud vilja. Rasked lahingud kestsid edasi Vepsküla-Siivertsi piirkonnas. Mällu on sööbinud üks seik. Olime mõne mehega luures, et teha kindlaks vastase täpne asetus.

Liikusime lagendikul piki metsaserva kui äkki u 100 meetri kaugusel võsast väljus suurem salkkond mehi valgetes maskeerimisülikondades nagu meiegi. Tulid otse meile peale andes automaatidest tuld. Meie ülemus keelas vastu tulistamise arvates, et tegu on naaber üksuse meestega. Viskusime pikali jäädes ootele mis edasi saab. Need aga lähenesid tulistades, mis eesmärki see täristamine taotles ei tea sest meist keegi pihta ei saanud.

Kaks meie meest otsustasid selgitada kes on kes, tõstsid käed üles ja läksid neile vast. Üks neist oli Enson Suuremõisast ema kaudu Kassariga seotud (Emilie Kibus).

Kui neilt võeti relvad ja hakati läbi otsima oli selge kellega tegu. Kasutades segadust õnnestus meil lähedasse metsa taganeda. Vastupanu olnuks mõttetu. Meie taganemist saatis Katjuša tulelööki mille tagajärjel hukkus 2 inimest. Metsa meid jälitama ei tulnud, see oli viimane kord kus tuli taganeda.

Venelased olid eriti vihased SS meeste peale ega Ensongi arvete õiendamisest pääsenud.

Peale sõda pole talt midagi kuulda olnud.

Sakslastel oli sillapea Jaanilinnast idas mida venelane maruliselt ründas 3.-4. märtsil tungides linna agulisse. See sundis sakslasi osa vägesid Siivertsi piirkonnast üle jõe paiskama. Augu täiteks tulid meie reservis olevad üksused. 20. Eesti Diviisi mõlemad rügemendid (45 ja 46) surusid rasketes heitlustes vastast järjest väiksemale maa-

alale kokku seda peamiselt tiibadest. Kogu jõgi võeti flankeeriva tule alla mis välistas abijõudude ja laskemoona täiendava ületoomise. Vastase moraali maha surumiseks lasti käiku eriti julmad relvad leegiheitjad millega suruti vastupanu maha kaevikuis ja punkreis. 4. märtsi õhtuks oli vastase käes veel vaid paarisaja meetri pikkune lõik Narva jõe lääne kaldal.

5. märtsi hommikupoole ööd moodustati rünnakrühmad 46. rügemendi meestest eesotsas leitnant Mägi ja 45. rügemendi meestest leitnant Palmi juhtimisel. Viimase koosseisu kuulusin mina. Pimeduses õnnestus meil märkamatult hiilida vastase kaitseliinideni. Seejärel anti koordineeritud löök kogu sillapea ulatuses. Tormasime kaevikuisse lastes käiku kõik relvad. Venelased püüdsid kabuhirmus üle jõe põgeneda, vähestel see õnnestus enamus jäi lebama Narva jõe jääle.

„Stalin kaput“, andsid end vangi üksikud vanemad mehed. 5. märtsi hommikul kella seitsmeks oli lahing lõppenud. Narva jõe lääne kallas linnast põhja poole kogu ulatuses vastasest puhastatud. Samal hommikul kella 9-10 vahel üritas vastane veel kord üle jõe tulla. See oli psühholoogiline rünnak. Venelased tulid politrukkidega eesotsas kasuka hõlmad lehvimas laavinina üle jõe suure kisa ja automaatide tärina saatel.

Meie pool valitses seni vaikus kuni venelane oli ületamas jõe keskjoont, siis avati maruline tuli kõigist relvaliikidest. Venelasi kostitati ka nende endi relvadest, sealhulgas trofeeks saadud Maximkuulipildujast. Tagajärg oli see, et ükski mees meie poolsele kaldale ei jõudnud. Kõik jäid lebama Narva jõe jääle. Jõgi mustas laipadest.

Ilmselt oli seal ka simulante sest järgmisel hommikul tundus nagu laipu oleks olnud hõredamalt. Öösel võidi haavatuid evakueerida ega kõik kes lamasid surma saanud.

Loomulikult oli neis lahinguis korvamatuid kaotusi ka meie ridades. Rinnet üle võttes oli rühmas u 30 meest, kaks nädalat hiljem esialgsest koosseisust vaid kuus.

Mulle teada olevalt langes neis la-

hingus Kassari meestest raudristi kavalier Leonhard Vahe kes teenis SS Wiking Diviisi koosseisus ja Karl Mölder kelle laip ma nägin staabi juures kuhu langenuid kokku veeti. Ilmselt kuulus ta 45. rügemendi koosseisu.

Venelasre ränk lüüa saamine Narva all, edasise lähtepositsiooni kaotamine kogu Eesti territooriumi kiireks hõivamiseks ajendas neid sooritama mõttetuid terrori rünnakuid Narvale ja Tallinnale.

6. märtsil õhtul jälgisime Siivertsi surnuaial Narva pommitamist mis toimus mitmes laines tuhandete langevarjudega varustatud raketide valgusel (Stalini küünlad).

Narvas praktiliselt sõjaväge polnud. Rinne kulges piki jõge. Linnast idas oli sakslastel sillapea mida venelastel vaatamata korduvatele ägedatele rünnakutele ei õnnestunud kuude viisi likvideerida. Tsiiviilisikud olid evakueeritud seega pommitati kaitsetut tagala objekti mis sõjalisese seisukohast vaadatuna ei andnud venelastele praktiliselt midagi.

Käisime mõni päev hiljem selle barbaarse rünnaku tagajärgi vaatamas. Linn oli rusudes, vaid äärelinnast võis leida üksikuid enam-vähem säilinud hooneid.

Meie olme mõnevõrra paranes. Seni olime maganud lumehanges kuuseoksad külje all nüüd oli võimalus kaeviku seintesse õõnestatud süvendites puhata kuhu oli lume ja tuule kaitseks venelaste telk mantlid ette riputatud. Toidust oli mahajäänud vormileiba ja punast kala. Kala sai maitstud oli päris hea.

Venelane üritas märtsi keskel veel kord kaotatud positsioone tagasi võtta enne jää lagunemist. Vene kahurväe turmtuli meie positsioonidele andis märku, et midagi on teoksil. Meie kahurväelased avasid vastutule ja see kanoonad kaetis mõnda aega. Seejärel tegid venelased jõe suitsukatte ja püüdsid selle varjus jõge ületada linnast kuni Riigikülani. See rünnak löödi suures osas tagasi kuid Siivertsi surnuaia piirkonnas õnnestus neil üle jõe tulla. Ränk lahing kestis pimedani. Vepsküla ahervaremed käisid käest-kätte kuid sel

päeval venelast üle jõe tagasi lüüa ei õnnestunud.

17. märtsil olin pataljoni staabi juures käskjalaks pidades sidet oma üksuse ja staabi vahel. Hommiku hämaruses tuli teade, et kiiresti on eesliinile vaja laskemoona eriti aga käsigranaate kuna toimuvad lähivõitlused. Kompanii ülem kamandas mind ja ühe mehe veel teisest üksusest ülesannet täitma. Olime nagu koorma kandjad eesliid. Käsigranaadid kotiga seljas, padruni kastid käe otsas, enda kaitseks veel püstolkuulipilduja rihmaga üle õla nii me liikusime piki metsa sihti rindele lähima punktini visuaalselt tutvudes platsdarmiga mille pidime ületama vaenlase tule all. Kompanii ülem koos mõne mehega tuli jälgima kas meie üritus õnnestub olles ühtlasi vajaduse korral valmis meid tulega katma ja juhul kui oleksime pihta saanud tulnuks teiste meestega üritada.

Selleks, et lahingu piirkonda jõuda tuli ületada 300-400 m lagedat välja. Hakkas juba valgenema kui asusime ülesannet täitma. Meie ees laiuv maa-ala oli üles tuhnutud tuhandetest mürsuaukudest. Siksakke tehes ühest august teise jookstes õnnestus meil märkamatuult jõuda tulepositsiooni ühendava kraavini kus meid juba oodati.

Andsime laskemoona ja granaadid üle ja asusime tagasiteele kuid siis meie liikumist märgati ja avati tuli. Meil oli õnne. Läheduses oli saksa tank Panter mille alla oli laskepesa kaevatud. Pugesime sinna ja jäime ootele, et tule vaibudes taas tegutsema hakata kuid sellest ei tulnud midagi välja. Vahete-vahel katsetasime midagi tanki varjust välja panna, vastuseks oli aga kuulirahe vastu tanki külge. Polnud mõtet eluga riskida, viibisime tanki all terve päeva. Tagasitee avanen alles õhtul pimedas. Staapi jõudes selgus, et kompanii ülem sai samas surma kust meid teele lähetas. Kahuritule duell oli vastastikune. Venelane tampus meie tagalat, et välistada abi saabumist lahingusse. Meie kahurvägi vastas samaga hoides tule all jõe ja vastaskalda. Mürsk mis tappis kompanii ülema rebis saarlasel Männistel mõlemad jalad. Ta olevat palunud

end maha lasta, loomulikult keegi seda ei teinud. Piinadest vabaneamiseks võtnud granaadi ja surmanud ennast ise. See avantüür mis algas 16. märtsi keskpäeval ja lõppes 17. märtsi õhtuks läks venelastele maksma sadade meeste elu.

Narva jõgi mustas veel kord laipadest. Viimane käputäis ellu jäänuid (paarkümmend meest) andis end vangi. Sellega oli rahu majas enam nad üle jõe ei üritanud tulla.

Mehed kes jälgisid meie hüppelist liikumist mürsu plahvatuste vaheaegadel, olid veendunud, et kompanii ülema ellu jäämisel oleksime selle retke eest pälvinud raudristid.

Laskemoona ja käsigranaatide varu täienemine lahingu tandril oli panus võidu saavutamisel. Tuleb tõdeda, et saksa armees oli autasustamine väärtustatud ega neid ristisi nii lihtsalt ei antud nagu Puunarmees kus igal mehel oli rindplekitükke täis.

Meile tuli koolist uus kompanii ülem. Ilmselt kellegi soovitusel määras ta mind endale tentsikuks. Keeldusin käsku täitmast. Olin harjunud rühmakaaslaste- ja kaeviku eluga ega tahtnud hakata tema teenriks olgugi, et eesliinist veidi tagapool. Muidugi oli see ennekuulmatu vasthakkamine eriti veel rinde olukorras. Tagajärjeks oli see, et rühma ees loeti ette käskkiri millega mind ja veel üks nooruk, millega tema oli hakkama saanud ei mäleta enam, määrati karistus kompaniisse saatmisele. Rühma ülema vahele sekkumine päästis meid halvemaks.

Järgnes suhteline vaikuse periood. Öösiti korrastasime kaevikuid ja laskepesi. Maikuus ehitasime rühmaülemale punkri kuhu sai Narvast laud ja pingid sisse toodud. Venelased peilisid punkri asukoha välja ja andsid kahuritest tuld sinna, vaid üks mürsk langes sissekäigu šahti mis sai lühikese ajaga korrastatud.

Rumalusest sai mitmel korral elu kaalule pandud. Kolasin kord vahist vabal ajal rinde lähikonnas kui korraga märkas inimest oma jalge ees. See oli venelastest jäänud miinivöönd. Puudus vaid mõni sentimeeter ja olekski lõpp olnud.

Maikuus ronisime kaevikuist välja maantee kraavi kus sai päikest võtta tundus, et venelane vastaskaldal üksikuid mehi ei jahi või nende vaatlus iga kord meie liikumist ei märganud. Tülikas oli mööda kitsaid kaevikuid käia tagalas toidu järgi.

Ronisime üle kaeviku rinnatise minnes lühemat teed pidi tagalasse mõtlemata sellele, et iga meie samm on vastaskaldalt jälgitav. Kaua see kesta ei saanud. Ühel päeval oligi nii, et nagu meie kuulipildur pea üle kaeviku serva tõstis tuli vastaskaldalt kuulipilduja valang ja surm oli silmapilkne. Meid oli kolm kes pidime kohe temale järgnema. Seekord saatus säästis meid. Olime korduvalt niimoodi keset päeva tagalas käinud. Kaaslase elu hinnaga saime õppetunni kuidas rindel käituda. Olin seni olnud kuulipildujate teine number (laske-moona kandja ja etteandja) nüüdsest esimene number (sihtur). Mee-nub veel üks kummaline juhtum kui surm möödus juuksekarva kauguselt. Lamasime rünnaku ootel mullavalli taga naabriga vesteldes püssid käe ulatuses. Millises asendis täpselt olin ei mäleta kui ühel hetkel mürsukild lõi kas nagu keevitatult ära püssi luku käepide-me. Püssile oli uut lukku vaja kuid meiega ei juhtunud midagi. Rindel olles hakkasin juurdlema inimsaatus üle. Millega seletada, et üks võib viibida lahingus kuude viisi jäädes ellu, teine tuleb rindele, saades surma juba samal või järgmisel päeval. Oli juhus kuis käisin õhtul pimedas rühmale täiendust toomas, meid oli 7-8 meest tulime hanereas. Üks mees langes nn Hulkuvast kuulist pool kilomeetrit või enamgi rindejoone taga. Lahingu tegevust sel ajal enam vähem ei olnud. Tundub, et inimene tajub surma saamist ette. Meil oli rühmas üks vanem Viljandi mees kes andis kaaslasemale oma koduse aadressi paludes naisemale teatada kui surma saab ja paari päeva pärast see juhtuski.

Kuuli eest ei ole pääsu kuid mürsu liikumise heli järgi on kogenud võitlejal lihtne kindlaks määrata kuhu see langeb. Turmtule puhul on seegi võimatu. Lahinguis on

enamasti väljalangenute osakaal suurem esmakordsete osavõtjate hulgas. Inimsaatus on ettearvamatu kuid mina usun, et juba emaüas on loote geenidesse kodeeritud mingil määral kogu järgneva elu.

Sõda muudab inimese kalgiks, julmaks ja ümbritseva sühtes üksikõikseks ning julgeks.

Laipu vedeleb igal pool, need ei häiri. Omad püüti tagalasse toimetada, venelaste ja sakslaste omi tuli veel kevadel lume alt nähtavale.

Kogu rinde varustamine toimub pimeduse varjus, pealegi läbi metsa. Laipadest möödud sama rahulikult nagu need oleksid puunotid. Siivertsid surnuaial oli kaevikute rajamisel puusärgid lahti kaevatud. Öösel vahipostile minnes komistad ja kukud käpuli puusärgi otsa, sellega harjus selles polnud midagi erilist.

Praegu ma mõtlen, et pimedal sügisööl üksi Kassari kalmistule vist ei läheks kuigi tean, et keegi mulle kallale ei tule.

Lahingu tegevust eemalt jälgides on hoopis ängistavam tunne kui ise sellest otseselt osa võttes. Tagala teenistus paiknes paari kilomeetri kaugusel külas kus mõnikord öösi tuli käia. Tagasi tulles oli kõhe tunne kui öise taeva taustal jälgisid trasseerivate leekkuulide lendu, kahuritule sähvatusi, valgustusraketide kuma, siis tekkisid mõtted: peaks haigeks jääma saaks tagalasse.

Elu rindel ei ole mee lakkumine. Lumi, külm, vihm, tuul kuude viisi ilma saunata, käsi ja nägu pese lumega või kraavis vihmaveega.

Veebruarist augustini sai paar-kolm korda saunas käidud. Olime täisid täis nagu kurepojad. Pesu võis vahetada aga paari-kolme päeva pärast oli neid rohkemgi kui varem. Täi pelgab mustust. Kui särk on higi ja mustusega nii koos, et piltlikult öeldes seisab püsti siis vähe- neb täide arvukus kuid endal on sellise särgiga paha olla. Selline elu ruineerib tervise, alaline surmahardes olek mõjub psüühikale mingil määral. Arstide hinnangul minu kuulumis kahjustus ongi sõjast päritud.

Rindel olles välistas igasugu haiguse hea varustus, piisav söök,

marketender, viinaämber rühma- ülema punkri nurgas kust postilt tulles sai paar pitsi võetud, mitte kunagi rohkem. Seda kutsuti Hitleri silmapesu veeks kangust 28-32 kraadi. Saime ka Eesti Rahva Ühisabi poolt valmistatud pakke. Sain ühe mille sisu ei mäleta kuid kaasa oli lisatud tütarlapse aadress ja vahetasime mõned kirjad.

Paar korda kohtusin Liiv Heinrichiga (Orjakust) kes teenis rügemendi kahurväes ja kord juhtusin nägema Saar Eimari Vaemlast kellega pisut aega vestlesime. Neil mõlemil õnnestus välismaale põgeneda.

Narvast lõunas - Krivasoo - oli venelastel talvest saati sillapea mida ei õnnestunud likvideerida.

Suvel muutus venelane sellel suunal eriti aktiivseks seades ohtu kogu Narva grupeeringu.

Sellest lähtudes otsustas Saksa väejuhatuse loovutada Narva venelastele ja asuda kaitsele Sinimägede -Auvere-Krivasoo liinile.

Venelaste ettevalmistusi jõe forsseerimiseks olime ammu märganud. Öö varjus toimetati jõe äärde paadid -parved põõsastega maskeeritult. Igal hommikul võis täheldada, et põõsaid on juurde tekkinud. Nende askeldust jälgisime öösi binokliga andes vahete-vahel tuld ujuvvahendite kahjustamiseks, kuid üldiselt oli teada et lahkume.

See sai teoks 18. juulil 1944. Taganemise varjamiseks jäid kaevikuisse vaid üksikud mehed kes aegajalt vastaskallast tulistasid. Millegi pärast jäi lahkumine hili-seks, hakkas valgenema mis võimaldas venelastel tule avada meie voori viimastele veokitele kus paar meest pihta sai. Venelane rakendas enda andmetel 24-30.07 Narva operatsioonil 45 000 meest sh. Eesti Laskurkorpuse üksusi.

85. suurtükipolk, miinipildija ja tankiüksused, lennueskadrill ja üksik rinderood.

Narva jõgi ületati 25. juulil venelaste poolt ja 26. juulil lahkusid Saksa väeosad Narvast.

Osa 20. Eesti Diviisi vägedest taganes varem ettevalmistatud positsioonidele Sinimägedesse. Siin toimusid kuni 10. augustini rängad

lahingud. Punaarmee kaotused olid masendavad niihästi elavjõus kui tankide näol. Kuni 50 meetri kõrguseid mäge on kolm. Neist paar esimest käisid käest-kätte mitmel korral. Mäed olid kunagi kaugelt vaadates väga ilusad oma sinetava metsaga millest peale lahinguid säilisid vaid söestunud puu tüükad.

Aastaid hiljem külastasin neid paiku siis olid mäed kaetud võsaga. Sel korral jäidki need mäed valutamatuiks ja venelane oli sunnitud asuma pealetungile Lõuna-Eesti suunal.

Meie üksus paiknes sel ajal Krivasoo lõigul. Sektor kuhu meid paigutati oli soises kasemetsas. Kaevikuid sohu rajada ei saa. Ehitatud olid kase puudest barrikaadid mille varjus võis püsti liikuda. Barrikaadi ees oli miinivöönd kuhu oli jäetud läbikäike, et käia öösi luurel jälgimas millega vastane tegeleb ja kui võimalik püüda nn keel hankida. See meil siiski korda ei läinud, eks nemadki liikusid sel eesmärgil eikellegi maal. Metsas viibida lahingu tingimustes on väga ohtlik. Mürsud lõhkevad puude latvades paisates kilde laiali igas suunas varjuda pole kuhugi.

Seal saingi augustis kergelt haavata. Sama mürsu kildudest sai veel teinegi mees haavata ja peale sidumist suunati meid Tapale kus oli haavatute jaotuspunkt. Siin vaadati haav üle tehti uus side ja süstiti millegi vastu. Seejärel läks sõit Tartu haiglasse. August on haavade paranemise suhtes halb kuu, minu haav läks mädanema ja mädakolle likvideeriti operatsiooni teel. Tartus kinnitati kõigile haavatuile rinda haavata saamise märke.

Rinne lähenes jõudsalt Tartule ja meid evakueeriti Olustverre kus olin u nädala, seejärel suunati 10 päevaks Viljandisse kus paiknes taastusravi kompanii. Meid oli 3-4 meest. Viljandis kohtusime taastusravil olevate meestega kes väitsid, et elu seal ei olewat kõige parem. Kasutades valitsevat segadust otsustasime sinna mitte minna. Saime teada, et Tihemetsas on mingi sõjaväe haigla. Sõitsime Voltveti jaama sealt jalgsi Tihemetsa. Pat-

rull pidas meid teel kinni tundes huvi kuhu läheme. Väitsime haiglas minekut milles nad kahtlesid järgnedes meile kuni väravast sisenesime. Siin selgus, et see on Pärnu haigla filiaal ja ilma saatekirjata meid vastu ei võeta. Sõitsime Pärnu kus läksime Saksa Väli-politseisse. Väitsime, et haigla evakueerimisel Tartust jääme ešelonist maha ega tea kuhu minna.

Olime seal mitu tundi, sakslastel ei õnnestunud haigla asukohta välja selgitada.

Meile kirjutati suunamiskirjad Pärnu sõjaväehaiglasest kust mõne päeva pärast hakati haavatuid laevaga Saksamaale evakueerima.

Kartsime, et laev võidakse põhjalt lasta ja hulkusime paari mehega linna peal seni kuni laev oli sadamast väljunud siis läksime haiglasest tagasi. Möödusid veel mõned päevad ja mind arvati rivi kõlblikuks. Sain suunamiskirja endisse väeosas.

Sõitsin Tallinna onu juurde kus viibisin paar päeva siis seadsin sammud Balti jaama, et edasi Narva poole sõita. Balti jaamas pidasid „ketikoerad“ mind kinni kontrollisid dokumente ja nõudsid selgitust kuidas Pärnust Tallinna sõiduks kulus kolm päeva. Midagi ma neile kokku keerutasin edasisõiduks takistusi ei tehtud. Väeosas sõitjaid oli teisigi. Minu informeeritus rindel valitsevast olukorrast oli pehmelt öeldes ebapiisav. Rongis öeldi meile kuhu te lähete kõik taganevad kogu rinde ulatuses. Oli vist 17. septembri hommik kui väeosas jõudsin, see paiknes Konsu järve ääres oodates lahkumiskäsku. Rühmakaaslased nimetasid mind lolliks, et Saksamaale ei läinud ja ennustasid: ellu jäämise puhul ootab meid Siber. Paraku oli neil õigus. Rühmaülem teatas, et peale haavata saamist olevat esitatud taotlus minu ülendamiseks kuid rinde olukorras kulus aukraadide kinnituseks kuud paar. Antud situatsioonis oli igati kasulikum satutada vangi ilma paelteta. Kandsin algusest lõpuni SS Grenaderi tunnuseid. Hiljem väeosas tulnud mehed kandsid käisel Eesti lipu värve ja kraelõkmeil kätthoidva mõõga embleemi.

Samal, 17. septembri õhtul algas taganemine. Jalgsi rännak algas Konsu järve juurest (Kuremäe lähedal) suunaga iisaku, Rannapungerja, Avinurme, Väike-Maarja-Tapa. Autosid meie jaoks ei olnud. Hobuveokid olid üle koormatud ja hobused pikast teekonnast väsinud. Mäletan, et ühelt vankrilt visati kraavi suur kogus loomaliha ja akordion. Küladest läbi minnes sai jälgitud kas kusagil ei ole jalgratast ripakil oleks pihta pannud. Taganemisel toiduga meil probleeme ei olnud. Meie tee jäi ette üks Saksa sõjaväe varustusladu kust toidukraami võis iga mees omale võtta nii kuis heaks arvas.

Tapani meil ei õnnestunud jõuda. Porkuni mõisa juures oli meie taganemistee vene tankide poolt lõigatud. Siin toimuski viimane ebavõrdne lahing. Venelased ja Eesti Laskurkorpuse mehed tankidega meie käsirelvade vastu. See lahing oleks võinud olematu olla sest rinnet enam polnud. Alla tuli anda nii või teisiti. Venelaste väitel olivat meie kaotused selles lahingus olnud 700 vangi langenute näol ja 500 surnutena. Usun, et surma saanute arvu on meelevaldselt ühe nulli võrra suurendatud. Meil 5-6 mehega eesotsas rühmaülemaga kes oli vanem (veltveebli auastmes) mees õnnestus sellest lahingust eluga väljuda. Vene tankide vahelt läbi hiilides pagesime lähedasse metsa.

Kompassi ja kaardi abil orienteerudes jõudsimme Ambla lähedale kus veetsime ööheinakuhjas. Samas kohtusime mitme mehega kes ei teadnud mida edasi teha või kuhu minna. Meil oli siht seatud suundusime Aegviidu peale, sealt Kose-Ristile. Hoidusime teedest kõrvale. Venelasi kusagil ei kohanud küll aga Saksa ja Soome vormis mehi. Kose-Risti lähedal külas otsustasime igaüks ise teed minna. Sain kampa ühe Tallinna mehe. Meil õnnestus Saksa vormi vastu erariided hankida. Loobusime ka relvadest. Ööbisime ühes talus.

Hommikul hakkasime Tallinna poole astuma. Külas olid Eesti Laskurkorpuse mehed juba sees meile keegi tähelepanu ei pööranud.

Teel möödusid meist Vene sõjaväe masinad kuid keegi meid ei tü-

litanud. Õhtul pimedas jõudsimme linna läksin kaaslaste korterisse. Tema ema oli muidugi äärmiselt üllatunud ja rõõmus pojaga kohtumise üle, valmistas meile õhtusöögi ja jäime sinna ööbima. Tallinn langes teistkordselt Venemaa okupatsiooni alla 22. septembril 1944. Selleks, et viimaste väeosadega evakueeruda Saksamaale oleksime pidanud Tallinna jõudma 20.-21. septembril.

Kolme päevaga Konsu järve äärest jalgsi Tallinna jõuda oli utopia. Jõudsimme Tallinna 23. septembri õhtul. Mul on ääretult halb mälu inimeste nimede suhtes. Ei mäleta mehe nime ega ka tänavat kus ta elas. Ilmselt kusagil Tartu maantee piirkonnas.

Olime söögi lõpetanud kui ukse taha ilmus tolmunud ja räpase välimusega vene sõjaväelane.

Talle pakuti ka süüa, oli lihtne reamees sõi kõhu täis ja lahus.

24. septembril võtsin teekonna ette läbi purustatud ja räsitud linna onu juurde Õle tänavale. Sellega olid minu sõdimised sõditud.

Lõpuks pean märkima, et SS tunnistati venelaste nõudel kuritegelikuks organisatsiooniks kuid NKVD kuriteod ületasid Saksa omi mitme kordselt.

Relva SS kuhu kuulus 20. Eesti Diviis oli rinde väeosa kellel polnud seost tagalas toimuvate repressioonidega. Omakaitse ja Julgeoleku politsei olid need kes tagalas sigadusi korda saatsid.

Kärdlas 2000. aastal

Mälestusi meie isast

Meenutused Adolf
Oolmetsast algasid
Kassarimaa 2009. aasta
detsembrinumbris.

Kolhooside loomine

Kriitiline aeg kogu perele oli kolhooside loomine. Külas käis kõlakas, et ka meid kuulutatakse kulkuteks. See tähendas Siberit. Tolle aja lapsed, nagu me olime, meeldis meile seinale kleepida ajalehtede väljalõikeid. Mõnikord olid seal ka riigitegelaste pildid. Kuuldes uudist kulaklusest, tuli Koit pikka-de sammudega koju ja rebis kõik need pildid koos tapeediga seinalt maha.

Talu, mille isa oli saanud, üles ehitanud ja oma perele elamiskõlblikuks kohendanud, tuli nüüd mingitele untsantsakatele ära anda. Mis tunne võis küll isal olla, kui ta pidi oma igapäevase abilise ja sõbra, hobuse Toki viima kodust kolhoositalli. Viidi ära ka kõik hobutööriistad. Võeti ära kaks lehma, keda ema käis õhtuti kolhoosilaudas vaatamas ja neile süüa viimas. Ega isa oma hobusest vähem hoolinud. Käis talle ikka kodust leiba viimas.

Isa oli elujooksul ehitanud maja, istutanud õunaaia, loonud pere ja kasvatanud üles palju lapsi. Nüüd tulid mingid tegelinskid ja võtsid talt tema vara. Tänu rahulikule iseloomule ei läinud isa hulluks ja suutis koos perega edasi elada. Õige eestlane suudab ju palju. Isa suutis rasketest tingimustest hoolimata hoida oma pere koos. Keegi lastest pole kaevanud, et tol raskel ajal oleks kõht tühjaks jäänud. Mäletame, et köögilaua sahtel käis alatasa pliks-plaks kinni-lahti, leib aga oli

alati kapis.

Kui venelased sisse tulid ja kehtestati nõukogude võim, tunnistas eesti lipp natsionalismi sümboliks ning see tuli hävitada. Isa aga polnud seda meelt, ta lootis vabariigi tagasitulekut, et saaks lipu taas vardasse tõmmata. Kahjuks ta seda aega ei näinud. Igaks juhuks valmistas ta korraliku puust kasti, kuhu pani sinimustvalge lipu. Kasti mattis ta salaja aeda maa sisse. Kartes, et lapsed võivad välja lobi-seda, ei reetnud ta selle asukohta kellelegi. Lipu alleshoidmise eest oleks ähvardanud Siber. Lippu pole me senini leidnud.

Kolhooside loomisel võeti ära ka meile kuulunud paekividest laut, mis oli ehitatud juba mõisaajal. Sinna paigutati kolhoosi kari. Algul lehmad ja pullid, hiljem sead.

Algul jäeti osa laudast ka meie loomadele. Sel ajal juhtus vahejuhtum, kus meie pere lavastati varasteks. Üks pahatahtlik inimene, kes oli laudas lüpsja, vedas heinast raja kolhoosi laudast meie laudani. Ühel kolhoosi koosolekul, kus oli kohal ka miilits, öeldi, et meie hulgas on vargad, kes varastavad kolhoosi vara. Isa ei saanud mitu ööd magada. Eluaeg oli ta olnud aus mees, ent nüüd oli teda varguses süüdistatud.

Isa aususest räägib ka järgmine seik. Ühel päeval nägid Mart ja Koit kolhoosi lauda kõrval maas lebamast üht läbivettinud rohujuhukoti, mis oli maha visatud või kukkunud. See oli meie lauda poolses küljes. Mehed mõtlesid, et viivad koti isa kätte, kanadele ikka kõlbab anda.

Kui isa seda kotti nägi, küsis ta meestelt aru ja kui kuulis, mis kott see on, ütles pahaselt: „Viige see

kohe tagasi, mina võõrast vara, pealegi kolhoosi oma, ei taha.“ Meestel ei jäänudki muud üle kui käsku täita.

Meie lauda asemele pakuti meile mingisugust palkidest maja. Ega loomad saa lageda taeva alla jääda. See tuli kohale tuua ja üles ehitada. Loomad saidki varju alla. Ega neid tolleaegse seaduse järgi palju tohtinudki olla: üks lehm, kaks lam-mast, üks siga ja kümme kana.

Möödusid aastad, ükski asi pole igavene – ühel hommikul, kui isa käis loomi talitamas, tuli ta tuppa ja ütles ehmunult: „Lauda lagi on alla vajunud, peaaegu lehmal seljas.“ Oli talveaeg, ei saanud loomi õue ka saata. Suveni tuli aga üle elada. Lage oli vaja tõsta ja toetada. Tõime naabri-Kalju käest tungraua. Õues olid saagimata küttepuid, millest saagisime paraja pikkusega palgi ja surusime lae üles. Viga oli aga selles, et tungraud vajus pidevalt sõnnikusse ja tõstmisulatus jäi väheseks! Tuli uuesti toetada ja uued palgid saagida.

Kulus terve talvine päev, kuni lõpuks leidsime, et lagi on enam-vähem oma endisel kohal ja toetatud. Lootsime, et peab suveni vastu. Et ei korduks sama õnnetus, tõi Koit raudteerelsi taladeks, mille panime paika. Need peavad senini seda koormat vastu.

Mõni aasta hiljem, kui isa oli juba üheksakümmend, oli lauda pilliroost katus vanaks jäänud ja lasi vett läbi. Otsustati see eterniidi vastu välja vahetada. Sovhoosist õnnestus osta plaadid ja kui läksime Urmasega neid ära viima, leidsime isa katuseharjalt vana pilliroogu maha võtmas, ise rõõmus ja reibas. Kui küsisime, miks ta seal on, vastas ta, et homme te, noored,

ju tulete ja ta tahab eeltöö enne ära teha. Kui ütlesime, et ta on ju küllalt vana juba, peaaegu üheksakümmend, jätku see töö teiste teha, vastas ta: „Ega ma nii vana ka pole.“

Kiiktool ja paigaküüp

Kõige huvitavam ese meie peres oli kiiktool. Selle oli kinkinud Kaasiku Priidu emale-isale pulmakiniks. See oli laste lemmik, kõik tahtsid seal istuda ja kiikuda. Kui aga isa tahtis seal ajalehti „õppida“, oli see tema oma. Ega tal seal rahu olnud: kes ronis sülle, kes seisis taldade peal – kõik tahtsid oma osa saada. See kiiktool oli Priidu tehtuist parim, pika hooga. Kiigu, mis sa kiigud, kummuli ei saa. Lapselapsed proovisid, kas ikka ei saa. Panid tooli paksult diivanipatju täis ja ronisid kambaga sinna otsa, võtsid suure hoo sisse, ent kiiktool jäi ikka püsti. Isegi Kaasiku lapsed ütlesid, et see kiiktool on parim. Kui nad meil külas käisid, meeldis neile kõige enam seal istuda ja pika hooga kiikuda. Kui keegi oli ees, lükati see kõrvale, et ise kiikuda.

Maive üks esimesi mälestusi isast on, kuidas too teda süles kiigutas ja ise laulis. Need laulusõnad on tal senini meeles. Isa süles istumine oli tõeline privileeg. Ei saanud ju sinna kuigi sageli. Isal oli komme teda kõdistada, mis Maivele eriti ei meeldinud, kuid uhke tunne isa süles olla korvas selle. Pole siis ime, et kui temalt esimesel koolipäeval küsiti „Kelle tütar sa oled?“, mõtles ta tükk aega ja vastas siis: „Isa tütar.“ Kui õpetaja, Saare Aino, hakkas laginal naerma, sai Maive aru, et midagi on valesi, ning küsiti hoopis isa nime.

Teine huvitav ese meie peres oli nn. paigaküüp. See oli puust kast, kus isa hoidis oma tööriistu. Meister, nagu ta oli, pidi ta tol ajal kõigea hakkama saama. Sinna hulka kuulus ka lastele jalatsite valmistamine ja parandamine. Seal olid naasklid, naelad, liistud ja kõik muu vajalik. Isa töötegemist oli huvitav kõrvalt jälgida: millise tööriista ta võttis ja kuidas neid kasutas. Vahel, kui teda ligi ei olnud, õnnestus meil, väikestel, paigaküüpi uudistamas käia. Küll see oli

huvitav! Mida kõike seal ei olnud!

Tüütud tööd

Lapsepõlvest on meil meeles paar tüütumat tööd. Üks neist oli küttepude saagimine kahemehesaaga. Lapsed pidid teisest otsast kinni hoidma ja tõmbama. Algul oli huvitav, et meid selle töö juures kaasati. Isa õpetas, kuidas saagi hoida. Mõne aja pärast, kui töö edenes, tekkis tüdimus, kuid isa võttis jälle uue puu ja meile tundus, et neil polegi lõppu. Juhtus nii, et Ehal jäi sõrm puuprakku kinni ning paistetas üles. Isa soovitas sõrme peale pissida ja see aitaski, paistetus andis järele.

Teine tüütu töö oli vikatite ja teiste terariistade teritamine. Heina ajal kutsus isa meid käia vänta ringi ajama. Pidime nõustuma. Isa oli põhjalik nagu ikka. Võiks öelda isegi, et pedant - katsus vikatitera ja ütles, et seda tuleb veel käiata. Olime tüdinenud, kuna teised külalapsed olid juba meres, aga isa vastu hakata ei saanud. Küll hüplesime ühelt jalalt teisele, et isale tüdimu-

sest ja väsimusest märku anda, kuid see ei mõjunud. Rahulik, nagu ta oli, ei teinud isa sellest välja. Töö tahtis tegemist. Hullem oli see, kui ta leidis, et tuleb ka noad ja kirved ära teritada. Ja kui ta veel kirvest mõne sälgu leidis, tuli ka need välja käiata. Selle peale kulus lõputu aeg.

Maive meenutab: „Mäletan, kui suvel sai isaga heinal käidud. Meie perele oli kolhoosi ajal eraldatud heinamaa Hara metsas Kassari soos, kuhu oli üle kümne kilomeetri. Seal oli ka heinaküün.

Hommikul vara läks sõiduks, sest oli vaja pikk maa maha ja ega isa raatsinud hobust piitsutada. Kohale jõudes hakkasime kohe heina kaarutama. Pikapeale tekkis väsimus, parmude hammustused läksid järjest tigemaks. Vaatasin mitu korda isa poole, et näha, kas ta juba väsimuse märke ei ilmuta. Seda tuli aga kaua oodata.

Lõpuks ometi saabus söögiaeg. Kaasas oli meil koduleib, hapupiim ja kuivatatud kala. Sel korral oli või maha ununenud. Õnneks saime lähedal asuvast perest koduvõid laenata, mis oli tulisoolane, kuid sellest hoolimata ei mäleta, et ma oleksin kunagi nii hea isuga söönud. Töö ja värske õhk - mis sa veel tahad.

Kõhud täis, viskas isa heinakaa-rele pikali ja jäi kohe magama. Meie, lapsed, lonkisime samal ajal metsas, kartes usside peale sattuda. Õhtuks oli loog võetud ning heinamaale jäi meist maha mitu heinakokka. Kojusõit võttis jälle oma aja, unigi kippus vankrirataste uri-na saatel peale.“

Vilja mäletab ka seda, kuidas nad isaga suviti jalgratastega heinamaal niitmas käisid.

Kalapüük

Isale maitses kala. Kui kala laual polnud, küsis ta ikka, kas täna süüa polegi. Tal olid mõned võrgud, millega käis kevaditi säinast püüdmis. Tolleaegse kalakaitse ütlus oli: „Sina vastu riiki kala püüdma.“ Kord oli ta Vesima otsas kalal. Hommikul peitis kalad ja võrgud põõsasse, et saak päeval, kui kalakaitset enam pole, koju viia. Ta ehmatas oli suur, kui tolleaegne inspek-

tor Gagarin seisis ta selja taga ja ütles: „Kuule sina, vana mees, miks sa neid peidad? Ma juba ammu nägin sind. Võta oma saak ja mine koju.“ Tol korral tal lihtsalt vedas.

Väimees Rein arvab, et sai just Adolfilt kalapüügipisiku: „Noorema mehega käisin tal kaasas, aitasin hommikuti saaki koju tuua. Tema kõrvalt õppisin kalapüüginippe, kuidas ja kuhu võrke panna.

Adolf oli Kassari kolhoosi revisjonikomisjoni esimees. Ühel kevadel tehti neile Kärddlas nädalane kursus, just kõige magusamal säinapüügiajal. Ta oli mures, suur oli tahe kala püüda, kuid ära öelda ei saanud. Pakkusin lahenduse: „Kui sa mind usaldad ja võrgud minu kätte annad, püüan sinu asemel.“ Usaldas ja jäingi sõltlaseks. Esimesed siivõrgudki sain temalt.

Kevaditi, säina- ja sügiseti siivõügi ajal teadis Maive, et mind ei tasu segada. Pärast minu töötuks jäämist oli kalapüük meie perele ka oluliseks sissetulekuallikaks. Maivel endalgi on kalapüügielamusi: ta on käinud Hoorasaare ääres tormiga säinast püüdmis, Sääretirbil öösel võrke vaatamas, aga ka talvel jää alt võrke nõudmas.“

Reinu mälestusi Kassari mesilastest

„Noorelt ja ka hiljem kartsin mesilasi. Nad tegid haiget ja panid paistetama. Ükskord suvel tahtis isa mesipuid tarude põhja kogunenud langetistest puhastada. Kutsus meid Viljaga abiks. Tal oli neli pakktaru. Pidime taru üles tõstma, et ta saaks põhjad ära puhastada.

Panin ennast korralikult vormi: mask ette, varrukad ja püksiotsad sidusin kinni, kummisaapad jalga. Naersin, et ohtu mul enam pole, panen käed püksitaskusse ja las need mesimummud siis sumisevad.

Teise taru juures juhtus äpardus. Kui tõstsin taru üles, kukkus ports mesilasi maha ja lendas ärritunult üles. Vilja lasi oma otsa lahti ja jooksis minema. Mesilased said vihaseks ja ründasid. Panin käes taskusse, kuid oh ehmatust, taskud olid mesilasi täis. Tükk riiete raputamist saunas ning Maive õngit-

ses 23 nõela kaela seest välja. Hiljem olen aastaid mesinik olnud. Enam mesilaste torked paiste ei pane. Pean tunnistama, et isaga võistelda ma ei saa. Kord kaevas ta, et mitu päeva kõrvas midagi sumiseb. Kui hakati uurima, lendas mesilane kõrvast välja. Vaat nii kannatlik ta oligi.“

Õlletegu ja lihasuitsetamine

Õlletegu ja lihasuitsetamine olid isa jaoks pühad toimingud. Nendele pühendus ta täielikult. Õlleteo ajal ta harilikult paar ööd ja päeva ei maganudki, käis kontrollimas, kas on õige temperatuur ja käärimine. Meile, lastele, meeldis magus meski, mida isa lubas meil rüübata, kuna seal polnud veel alkoholi. Kui küsisime, miks on Hiiu õlu kangem kui mandrimeeste oma, vastas ta: „Lollid küpsetavad linnased ahjus leivaks, see ei anna enam väge välja. Tühja sellest, et nad kut-suvad meie õlut märakuseks. Õllel peab ikka olema kolm omadust: hoiab ligi, hakkab hambasse, käib läbi, sest pärast pissimist jaksab jälle juua.“

Tänu tema heale õllele saime ka Maive ja Rein oma pulmad odavalt peetud. Kuigi nad plaanisid väiksemaid pulmi, tuli kohale ligi sadakond sugulast ja sõpra. Viina oli ainult üks kast ja sellestki jäi midagi pärast pulmi järele, sest oli ka koduõlut. Adolfi õlle järel keegi viina suurt ei tahtnudki. (Tagavara-väljapääs oli lähedal asunud Neti pood. Kui viinast oleks puudus tulnud, saanuks sealt lisa. Oli ju Neti pood 25 tundi ööpäevas viinamüügiks avatud.) Isa oli üks parimaid õllemeistreid Kassaris. Ainsana konkureeris temaga õemees Kaasiku Priidu. Neil käis omavahel proovimine ja ärplemine, kummal seekord parem õlu oli.

Teine tähtis toiming oli lihasuitsetamine, et suveks perele toitu jätkuks. Liha suitsetati saunas. Kevadel, kui ilm läks soojaks, poleks soolaha enam säilinud. Liha leotati paar päeva vees, et üleliigsest soolast lahti saada. Seejärel pandi lihatükid sauna lae alla rippuma. Tehti tuli saunaahju. Liha suitsetati madalal temperatuuril ja vähemalt nädal aega. Isa käis pidevalt

tuld hoidmas ja lihatükkide kohti vahetamas. Vaev tasus end ära. Me pole senini paremat suitsuliha saanud kui need esimesed pärast suitsetamist tuppa toodud lihatükid. Liha oli veel soe ja mahlane. Sellest lihast jätkus perele terveks suveks. Ei läinud halvaks. Isa töö ja vaev ei läinud samuti tühja.

Aednik ja ärimees Adolf

Adolf oli üks parimaid aednikke ja köögiviljakasvatajaid Kassaris. Tema aiasolid õunapuud, köögiviljapeenrad jm. Lastele oli see aga omajagu nuhtluseks. Sel ajal kui teised külalapsed mängisid või meres suplesid, anti meile ülesanne, mis enne vabaks saamist tuleb ära teha. Tüütuimad olid kurgipeenrad, tundus et seal kasvab ainult umbrohi. Hiljem saime aru, kui tähtsad olid kurgipeenrad meie pere jaoks. Oli ju kurk peale õunte suurim sissetulek. Alati oli huvitav, kui isa Kärblast turult tuli. Meie, lapsed, ootasime, millal isa turult tuleb. Panime kõrva vastu maad, et teada saada, millal hobuse kapjade klobin kostub. Kõik küsisime üksteiselt, ega teine juba kuule.

Kui ta lõpuks koju saabus, oli kari lapsi ta ümber, näod elevil. Tuli isa ju ikkagi Kärblast. Kõik me austasime isa ja keegi ei küsinud, mis ta seekord meile tõi, vaid ootasime kannatlikult, millal ta ise märku annab. Isa võttis talle omaselt rahulikult hobuse vankri eest, viis loomad karjamaale, tõstis turukotid vankrilt maha ja alles siis pööras meile tähelepanu. Oh seda pettumust, kui ta häbelikult võttis püksitaskust paberinutsaku, mille sees olid kokkukleepunud klaaskommid. Esialgsest pettumusest üle saanud, olime sellegi üle õnnelikud. Teisiti oli, kui ema kuskilt tuli. Tema tõi kommeja, kui õnnestus, ka lõunamaised puuvilju. Isa oli raha suhtes kokkuhoidlikum.

Igal sügisel sõitis isa hobusega Kassarist Kärdlasse kurke müüma. Peale kurgikottide oli seal ka muud omatoodangut: taluvõi, munad, hapukurk jms. Ühel korral õnnestus ka minul, Maivel, see sõit kaasa teha. „Algul oli põnev, kuigi vara ärgata oli muidugi raske. Umbes

poole tee peal tekkis tunne, miks ma küll tahtsin kaasa minna. Eriti igav oli Tedrikopli pikk sirge tee. Kui Nõmba mäeni jõudsime, käskis isa mul vankrilt maha tulla ja tegi ka ise sama, et hobusel oleks kergem mäest üles minna.“

Vilja oli paras tüdrukutirts, kui isa ta Kärdla turule kaasa võttis. Tedrikoplis toimus intsident, mis tõi vaheldust pikale ja igavale teekonnale.

Ühel hetkel tormasid metsast välja metsavennad, haarasid hobuserakmetest kinni ja nõudsid isalt raha. Isa ei läinud verest välja ja keelitas mehi: „Kuulge, mul praegu pole raha, ma ju alles lähen turule raha saama. Tulge siis, kui ma tagasi tulen, eks ma siis annan.“ Vennikesed olid seepeale muianud ja metsa tagasi läinud. Õnneks pole neid pärast enam näha olnud.

Jääbki selgusetuks, kas mehed nii lihtsalt oleks lahkunud, kui isa oleks vihaseks saanud ja neid kuidagi ärritanud.

Tema lastest kellestki turukaupmeest ei saanud. Nad häbenesid kauba eest raha küsida. Nii imestasidki lapsed, miks isal piinlik pole. Ilmekas näide oli Vilja seiklus Tallinna turul. Hiiumaale tulles otsustas Mart reisikulude katteks köögivilja müüa. Vilja häbenes, hoidudes kaugemale. Kui nägi ühte tuttavat tulemas, pugest ta putka taha peitu. „Mis sa ennast peidad? Ma nägin sind juba pool tundi tagasi,“ lausus too.

Ei tea kelle tegu, aga väimeestel on turupisik sees. On juhtumeid, kui Kärdla turul on ainult kolm väimeest omavahel konkureerimas – kõik letid ainult nende päralt.

Pere suurimaks sissetulekuks olid õunad. Isa hoolitses õunapuude eest väga. Okste lõikus talvel, puude pritsimine kevadel ja kastmine suvisel põuaajal. Isa, põhjalik nagu ta oli, nõudis, et iga puu alla valataks vähemalt sada ämbrit vett, mis tuli puurkaevust välja pumbata. Sügisel oli suureks tööks õunte puudelt maha võtmine, sorteerimine ja hoiulepanek. Õunad pakiti kastidesse, vahele pandi põhku, mis ei pidavat õuntele lõhna ega maitset andma. Õunad pakitud, lepiti kokku mõne auto-

juhiga, kellel oli vaja Tallinnast kaupa tuua. Laaditi autokoorem täis ja sõit läks Tallinna turule. Harilikult kulus isal ja emal õunte mahamüümiseks vähemalt nädal.

Kuid mitte alati ei läinud kõigil õunamüük hästi. Ilmekas näide oli Aari turulkäik. Isal õnnestus linnaminekuks auto saada, mille peale mahtusid ka Aari õunakastid. Turul selgus, et Lätist oli saabunud suur kogus õunu ning seetõttu õunahind langes. Aari leidis, et tema küll nii madala hinnaga ei müü ja läheb vahepeal koju. Päeva või paari pärast tuleb tagasi ja müüb siis õunad hea hinnaga maha. Õunakastid õnnestus tal hoiuruumi anda. Häda ei hüüa tulles. Kodus jäi Aari haigeks, oli isegi haiglas ning kui ta paari nädala pärast linna tagasi läks, olid õunad mädanenud. Tal tuli hoiuruum ära koristada ja hoiutasu maksta. Meie omad tulid aga linnast tagasi õunamüügist saadud raha eest ostetud televiisoriga.

Isa-ema äraoleku ajal pidime meie, noored, majapidamise korras hoidma. Ühel aastal oli meile elama paigutatud teadlane Leivategija. Meie ülesandeks oli ka talle süüa teha. Oli raske, kuna suvel polnud ju erilist valikut, millest süüa teha. Lõpuks panime potti suitsuliha jäänused ja põldoad, millest keetsime suppi. Ise olime ärevil, kas ikka kõlbab nii tähtsale tegelasele pakkuda. Kui Leivategija õhtul koju tuli, lürpis suppi ja ütles: „Nii head toitu pole ma senini saanud.“ Me olime õnnelikud, et kõik nii hästi lõppes. Ootasime igatsusega, millal ema ja isa turult tagasi tulevad ja meid välja päästavad. Iga kord lootsime, et nad midagi ka pealinnast kaasa toovad. Tänu õunte müügile saime koju algul raadio ja hiljem ka televiisori.

Kultuuri edendamine

Meie maja ukSED olid alati avatud. Oli ka neid, kes meile väevõimuga majutati, näiteks nagu traktoristid, volinikud ja muud selle aja tähtsad tegelased. Hoopis meeldivamad olid intelligentsed ja haritud inimesed, kes olid meie kodu alati teretulnud. Mitu aastat käisid meil suvitamas Purded, tänu kellele saime tuttavaks Mareti venna,

suurepärase inimese ja Eesti esilaulja Georg Otsaga. Ühel suvel suvitas ta meil. Oma kuulsusest hoolimata oli ta oma olemuselt lihtne inimene. Heinaajal ei põlanud ta end väsitada, olles meile igati abiks heinatööl. Õhtuti istusime õunapuu all, vestlus sujus. Ots rääkis oma muljeid kontsertidest ja välisreisidest. Isa ei jäänud alla oma humoorikate pajatustega.

Mälestuseks Georg Otsast sel suvel on pilt, kus Urmas on tema süles. Sageli käisid meil külas nii Eesti kuulus lavastaja ja näitleja Voldeemar Panso kui ka maalikunstnikud Jaak Adamson, Jaan Paris, Viidalepad jt. Kõigi nendega oli oma-moodi mõnus suhelda. Kui Panso külla tuli, oli tal alati kaasas märkimik ja pastakas. Kui isa midagi naljakat rääkis, kirjutas ta selle kohe üles ja naeris laginal. Kas ta neid lugusid ka oma lavastustes kasutas, ei tea.

Ühel jaanitulel käis ringi õllekapp omatehtud õllega, millel oli tila küljes. Pansogi oli kohal. Kui kann temani jõudis, jõi ta kannu tilast, mitte äärest. Isa manitses teda, et kui torust juua, tulevad torus suudega lapsed. See ütlus ajas Panso rõkkavalt naerma. Ega meil teistelgi ei jäänud muud üle kui kaasa naerda.

Kodust lahkumine

Kui isa oli 92-aastane, ema oli sel ajal haiglas ja isa üksinda kodus, juhtus üks halenaljakas lugu, mis lõppes õnnelikult. Ühel puhkepäe-

val käisid Rein ja Maive Kүүras jääaluseid kalavõrke üle vaatamas. Oli nii haugi, ahvenat kui isegi siiga. Pärast läksid ka isa vaatama, et näha, kuidas ta üksinda hakkama saab. Kohale jõudes nägid nad ehmatusena, et akendest ja uuestest tuleb suitsu. Ukse avamisel nägid nad isa paksu suitsupilve sees rõõmsalt naeratamas: „Miks te tulite, kas midagi on juhtunud?“ Köök on paksult suitsu täis, aga isa ei leidnud midagi korrast ära olevat. Selgus, et ta oli lihtsalt siibri kinni unustanud.

Saime aru, et nii edasi minna ei saa, tuleb midagi ette võtta. Poeg Koit võttis ema ja isa enda juurde Laukale, kus minia Pille nende eest südamlilikult hoolitses. Valus oli näha, kui isa sellest otsusest kuulda sai. Raske oli tal oma eluaegsest kodust lahkuda. Enne äraminekut käis ta pidevalt maja ja sauna vahet, otsis tööriistu ja jättis hüvasti oma koduse eluga. Ta oli varunud suure portsu männijuurikaid, et igavuse peletamiseks Laukal kartulikorve punuda. Korvitegemisest ei tulnud aga enam midagi välja. Pärast kodust lahkumist jäi isa samm tõntsiks, isegi lävepakkudest oli raske üle saada.

Vana mees tahtis koju tagasi, kuhu ta 93-aastasena lõpuks ka jõudis, kahjuks juhtus see aga puukirstus.

Mälestusi heietasid kõik Roosi pere vanad ja noored. Kokkuvõtte nendest klopsisid kokku Maive ja Rein.

Mineviku radadel

Elmar Hollmann

Möödunud talv oma lumerohkusega meenutas aastakümnetetageid aegu kui talved olid alati nii külmad ja lumised. Aastal 1935 olin 12 aastane koolipoiss kui Tallinnas kolm väikest käitist, kes seni olid välismaalt soetatud osade baasil valmistanud raadiovastuvõtjaid, ühinesid Raadio-Elektroonika Tehaseks (RET). Tehas hakkas tootma kodumaiseid raadiovastuvõtjaid. Kuna tehasetoodang ei katnud nõudlust, toodi neid sisse ka Inglismaalt (Marconi).

Kes Kassaris endale esimese raadio soetas ja mis aastal ei tea, kuid tean, et enne sõda oli neid saarel vähe.

Uuskülas oli 18 majapidamist, kus elanikud kohapeal elasid ja vaid kaks raadiot: Toomingal (Jüri Kärner) RET'i toode ja Niidil (August Mölder) Marconi. Raadio oli kallis, 140-180 krooni, sel ajal kolme sea turustamise hind. Sellist luksust ei saanud enesele lubada asunikud ega popsinaised. Raadio soetasid endale suured jõukad talud, kalurid, kooliõpetajad.

Mina sain 1939 aastal onu käest dedektor-vastuvõtja, samasugune oli naabruses Martin Kurul.

Tallinna ja Tartu saatjate võimsus oli väike, nende saateid võimendas ja edastas üle vabariigi Türi saatejaam. Sõja ajal 1941. aastal lasksid venelased saatejaama õhku. Praegu on Türil Ringhäälingu Muuseum. Peale Eesti riigi okupeerimist NSV Liidu poolt 1940 aastal, RET natsionaliseeriti ja sai nimeks Punane RET. 1941 tehas demonteeriti ja viidi Venemaale Omski linna, kus hakati tootma

raadiovastuvõtjaid „Vostok“. Pärast sõda tehas Tallinnas taastati ja see hakkas tootma peamiselt radioolasid. Peab märkima, et nõukogude ajal olid raadiod kordades odavamad vabariigi-aegseist ja nende levik sõjajärgses külas oli kiire. Need olid aku ja anoodi toetelt töötavad aparaadid.

Raadio puudumise sõjaeelses külas korvas ajakirjandus. Usun, et ajalehti ja ajakirju telliti külas sel ajal isegi rohkem kui tänapäeval. Kassaris oli Vahe Augusti elamus postiagentuur, postiteenust vahendas Augusti abikaasa Helene. Juhatusin mõnikord seal olema kui toimus posti sorteerimine, siis sain pildi sellest, milliseid väljaandeid külas loeti. Loetavaim leht oli „Vaba Maa“, mida 1938 asendas „Rahvaleht“. Järgnesid „Päevaleht“ ja Isamaaliidu häälekandja „Uus Eesti“. Meie koju oli tellitud sotside häälekandja „Rahva Sõna“, mis suleti 1938. a septembris hitlerliku Saksamaa kohta kriitiliste artiklite avaldamise pärast. Seejärel sai tellitud „Rahvaleht“ ja „Esmaspäev“. Onul oli tellitud vapside (Eesti Vabadussõjalaste Liit) häälekandja „Võitlus“. Minu onu Johannes Hollmann (hiljem Hoolma) oli vabadussõja invaliid/. See suleti 1934. aasta märtsis Pätsi ja Laidoneri riigipöörde käigus. Ei mäleta, mida onu edaspidi lugema hakkas.

Kuni 1946. aastani kuulus Hiiu- maa Läänemaa koosseisu. Maakonna leheks oli „Lääne Elu“, kuid seda telliti vähe. Ajakirjadest oli tellitud „Maret“, „Taluperenaine“, „Eesti Naine“, „Huvitav žurnaal“. Kõik need suleti 1940. Ilmuma hakkasid sellised väljaanded nagu

„Rahva Hääle“, „Kommunist“, „Noorte Hääle“, „Pioneer“. Need jätkasid ka ilmumist peale sõda.

Kassari elanikud, kel asstaid üle kuuekümne mäletavad hästi aega, kui saarel polnud elektrit, ega teatud midagi külmkapist, elektripliidist ega telerist. Pikkadel pimedatel talveõhtutel „nautisime“ 15 liinise laelambi valgust. Kõõgi valgustajaks oli 7-liinine laualamp, kõnekeeles „tattnina“. Loomade toimetamine laudas toimus laternatule valgusel. Kõõgi nende toiteallikaks oli valgustuspetrooleum. Sõja ajal polnud sedagi piisavalt saada.

Toiduainete säilitamiseks olid aidad, maapealsed ja majaalused keldrid. Vanad talud, kus olid lahitud kaevud, lasti piimamannerg nõõri otsas kaevu. Kus olid puurkaevud, jahutati piima külmavee ämbris. Nii elati isa-isade kombel kuni kolhoosiajal 1959. aasta maipühadeks jõudis elekter Kassaris ja isegi miite siis kõikjale. Esimajooned said elektri kolhoosi tootmishooned, kontor, kool, sideagentuur ja alajaamade lähedased kolhoosipered. Paari aastaga oli kogu saar elektrifitseeritud. Kui seni polnud maamahe olme võrreldav linnamehe omaga, siis elektri tulekuga külla muutus kardinaalselt kõik. Külmkapid, elektripliidid, triikraud, raadiod, radiolad, tolmuimejad, magnetofonid, kõik need leidsid tee igasse majja ja olid taskukohased kõigile. Senised patareitoitel raadiod rändasid prügilasse või lastele liivaaugus mängimiseks.

Tallinna televisiooni saatja alustas tööd 1955, seega avanes võimalus nüüd ka teler tuppa tuua. Arvan, et ma ei eksi, kui väidan, et

esimese teleri Kassaris soetas endale kolhoosi esimees Arvid Käärmees. Teleri ja vajaliku kaabli sai osta poest, vastuvõtuantenn tuli endal valmistada vastava kirjanduse abil.

Orissaare ülekandejaama käikuandmisega lahenes ka antenniprobleem. Neid oli kaubandusvõrgus piisavalt müügil. Sel ajal olid telerid must-valge kujutisega. Vi-

letsad madalpinge liinid ja voolu kõikumine tingis stabilisaatori kasutamise. Peale elektriliinide riigistamist ja rekonsrueerimist polnud see enam vajalik.

Tallinna saatja hakkas värvisaatteid edastama 1972. Seega tuli uus värviteler osta, kuna olemas-oleva pilt oli ikkagi must-valge.

Käesoleva aasta 1. juulist lähevad Eesti telesaated üle digilevile,

mis tähendab seda, et telerist kaob pilt ja heli. Olemasoleva teleri edasiseks kasutamiseks on vaja osta digiboks või hoopis uus digi-teleriisori. Viimane variant ei ole ilmselt paljudele taskukohane. Arvata võib, et ka senine vastuvõtuantenn tuleb välja vahetada. SAT-TV omanikke see ei mõjuta.

5. veebruar 2010

Pilk minevikku

Elmar Hollmann

Aastaga 2009 seondub mitmeid lähimineviku tähtsündmusi. 70 aastat tagasi 23. augustil 1939 sõlmiti Moskvas NSV Liidu – Saksa mittekallaletungi leping – Molotov-Rippentropi pakt (MRP), mille lisaprotokolli alusel jagati vahel mõjupiirkonnad Euroopas. Venelased said vabad käed tegutsemiseks Baltikumis, ida-Poolas ja Rumeeniale kuulavas Bessaraabias (Selle lisaprotokolli olemasolu varjas venelane kiivalt kuni 1989 aastani. Rahvasaadikute kongressil oldi sunnitud selle olemasolu omaks võtma.)

Möödus vaid 8 päeva kui 1939

aasta 1. septembri varahommikul hitlerlik Saksamaa tungis kallale Poola Vabariigile. Sama tegi Stalin 17. septembril 1939. Sellega oli II Maailmasõda valla päästetud, mis läks inimkonnale maksma ca 50 miljonit inimest.

Lühikese ajaga oli Poola riik kahe agressori vahel jagatud. Võitu tähisti ühise sõjaväeparaadiga, milles osalesid Saksa Wehrmacht ja Nõukogude Punaarmee üksused.

Järgnesid repressioonid mittemilleski süüdi olevate inimeste suhtes. Hitler saatis Poola juudid ja mustlased Oswietcini gaasikambreisse. Venelane omakorda küüditas kümneid tuhandeid poo-

lakaid Venemaa avarustesse, kus NKVD nad mõrvas. Valgevenes Katõni metsades kaotas 22000 Poola ohvitseri oma elu. Poola omastatud, valis Stalin oma järgmiseks ohvriks Balti riigid.

70 aastat tagasi 28. septembril 1939 aastal sõlmiti Moskvas NSV Liidu – Eesti Vabariigi vaheline vastastikuse abistamise pakt, mille alusel Venemaa sai õiguse rajada sõjaväebaasid Eesti territooriumile (Paldiski, Hiiumaa, Saaremaa). Mõne päeva jooksul ületas Eesti piiri u 25000 punaväelast ilma, et neile oleks mingit vastupanu osutatud. Stalin muheles, aeg on soomlane põlvili suruda. Vunts pidi pettuma, soomlane ajas sõrad

vastu ega olnu nõus punavägesid vastu võtma. Sellele järgnes karistus: 30. novembril 1939 tungis Punaarmee Soomele kallale. Algas Soome Talvesõda. Sajad eestlased läksid hõimuvendadele appi, nendest 50 hiidlast, Kassarist Artur Elmi.

Soomlane kaotas langenutena u 25 000 meest. Venelase kaotused olid umbes kuus korda suuremad. 13.märtsil 1940 sõlmiti rahu, millega Soome kaotas osa Karjalast koos Viiburi linnaga. Hanko mereväebaas läks venelaste kasutusse. Kõige tähtsam oli aga see, et Soome riik säilitas oma iseseisvuse.

Soomega rahu sõlmitud kavandas Stalin eesti Vabariigi seadusliku valitsuse kukutamise. See sai teoks 1940. aasta juunis Punaarmee tääkide ja lumpenproletariaadi toel. Järgnes kogu riigi okupeerimine. Moskvas lavastati Eesti vabatahtlik astumine NSV Liidu liikmesriigiks (ENSV). Järgnesid riigiametnike, politsei ja sõjaväe juhtkonna arreteerimised ja mõrvad.

1941. aasta 14. juunil küüditati Siberisse ilma kohtuotsuseta 10200 eestlast. Orjakust langes selle ohvriks Teesalu perekond.

Kahe türanni „sõprus“ ei püsinud kaua. 1941 aasta 22. juuni varastel hommikutundidel alustas hitlerlik Saksamaa sõda NSV Liidu vastu. Juuli algul viidi kutsealustena Venemaale üle 12 tuhande 1919-1922 sündinud noormehe, Kassarist 15. Seejärel kuulutati välja 1907-1918 aastal sündinute mobilisatsioon. Seekord läks Kassarist 28 meest Venemaale. Viimane laev, mis meestega Tallinnast Leningradi pidi minema, ei saanudki väljuda, sest sakslane oli juba linnas. Mehed paigutati „Estonia“ teatri saali, kus naised käisid omakseid otsimas. Vaku Magnus oli tugev naljamees, ta pajatas, et tema lebanud maas ja üks naine silitanud tema pead ja öelnud: „Sa vaene mees oled püksid merel ära kaotanud!“ (Magnus oli kiilakas). Tagasi tuli ka Magnuse naaber Priidu Bollmann, kelle kohta Magnus väitis, et naabrikaim sai töölaevast midagi kaasa. (Priidu oli veidi psüühiliselt muutunud)

Sõja esimesed kuud olid venela-

sele masendavad. Sakslane tungis peatumatult edasi. Lühikese ajaga oli Baltikum sakslaste poolt okupeeritud. Politsei ja omakaitse tegelaste poolt mõrvati sajad endise režiimi ametnikud. Sakslaste võidukale pealetungile andis esimese hoob karm vene talv. Järgnes kaotus Stalingradi all ja taganemine kogu rindel. Loomulikult olid inimkaotused suured nii ühel kui teisel vaenutseval jõul. Siinjuures meenub mulle üks sõjaajalukku läinud mees. Snaiper soomlane Simo Häyhä hüüdnimega Valge Surm, kes Soome Talvesõjas saatis teise ilma 505 punaväelast. Sõda on julm ja nõuab ohvreid.

1943. aasta aprillis mobiliseeriti Saksa sõjaväkke 1923-25 sündinud noored, Hiiumaalt üle 100 mehe. Olin üks neist, kes 1944 uusaasta võttis vastu kodumaalt kaugel – Poolas saksa sõjaväe õppelaagris. Sama aasta sügisel, seega 65 aastat tagasi okupeeris venelane taas Eesti riigi. Seekord kestis okupatsioon 47 aastat.

Jätkus repressiivne tegevus. 1949 aasta märtsis toimus teine küüditamise laine, 20 700 inimest saadeti Siberisse orjatööle, sealhulgas mitmed talupered Kassarist. See oli hoiatus ja surveavaldus neile, kes „vabatahtlikult“ ei olnud nõus kolhoosi astuma. See mõjus. 1949. aasta aprillis viidi läbi sundkollektiviseerimine, Kassaris moodustati kolm kolhoosi – Kassari, Saareja Koidula. Orjaku rahvas oli juba varem ühinenud Mere kolhoosi.

Peale Stalini surma 5. märtsil 1953 tuli Kremli võimule Nikita Hruštšov, kes mõistis hukka Stalini isikukultuse ja toimepandud repressioonid omaenda rahva suhtes. Hakati rehabiliteerima küüditatud ja neil lubati naasta endisse elukohta. Nikitale järgnes võimu juurde pikemaks ajaks Brežnev, edasi Andropov ja 1985 aasta märtsis valiti NLKP KK peasekretäriks Mihhail Gorbatšov. Tema perestroika tulemusel muutus poliitiline olukord niivõrd, et 20 aastat tagasi, 13. ja 14. mail 1989 Balti assambleel võeti kurss täielikule poliitilisele iseseisvusele. 9. november 1989 on määratu suure tähtsusega ajalooline sündmus – sel

päeval langes 155 km pikkune Berliini müür ja kaks Saksa riiki ühinesid. See sai teoiks tänu Gorbatšovile, kes oli sel ajal juba NSV Liidu esimene ja ühtlasi ka viimane president, sest kogu Kurjuse Impeerium hakkas kokku varisema. Endistest liiduvabariikidest said taas iseseisvunud riigid. Venelaste väitel oli see suurim katastroof nende elus.

Läänes on jõutud arusaamisele, et ühesugused mõrtsukad olid nii Hitler kui Stalin. Samuti vastutavad II Maailmasõja vallapäastmise eest võrdselt mõlemad. Venelane on maruvihane, et lääs püüdvat II Maailmasõja ajalugu võltsida. Venelane arvestab II Maailmasõja alguseks Saksamaa kallaletungi NSV Liidule 22. juunil 1941. Kõik eelnev on tabu, millest vene rahvale ei räägita midagi.

2009. aasta, millega kõik eelnev on seotud, on samuti eriline ja lähed ajalukku. Riigi majandus on mitmete oluliste juhtimisvigade tõttu madalseisus. Ilmne viga oli tulumaksu järk-järguline alandamine. Suurim aps tehti aga pronkssõduri teisaldamisega, mis Vene turu ja transiidi kaotamisega läks kõigile miljardeid maksma. Seni on töö kaotanud 120 000 inimest ja neid lisandub iga päevaga. Nadi majandusseis viib paratamatult mõtted sõjaeelsesesse Eesti riiki, kus tööpuudus oli tundmata termin. Puudus oli hoopis töötegijatest. Poolast toodi sisse põllutöölisi, ka Hiiumaale.

Osal meie valijaist lasub tekkinud olukorras kaasvastutus, kuna aitasid valimistel võimule upitada praeguse koalitsiooni, kes on kaotanud rahva usalduse.

Ajakirjanduse veergudel on mõnikord küsitud: „Kas me sellist Eestit tahtsime!“ Vastus on olnud kindlalt „Ei!“ Ühinen selle tõdemusega kõigi nende nimel, kes me II Maailmasõjas relvaga käes võitlesime idast tuleva ohuga, pannes kaalule kõige kallima – oma elu.

November 2009

Kevad

Aeglaselt kui päevadesse
hoovab enam valgust,
tuleb kevad südamesse,
aiman siis ta algust.

Ja kui kaugusesse vajub
kevadniiske maantee,
siis mu meelest muu kõik hajub,
ihkan kodulaande!

Sääl nüüd pajul siidseid urbi
metsas oja ääres,
mälestusi häid ja kurbi
mille igas käärus.

Sääl on känd ja sääl on kivi,
tuntud iga küngas,
paistab vahelt puuderivi
valge pilverüngas...

Kõlab lapse laulukaja,
iga põõsa vahel,
kuhu suundub minu raja
kevadniiske ahel.

Siis kui laulab vetenire,
päeva kepiks võtan
ja mu süda on kui ime,
kui ma koju tõttan.

Helgib tuhatkordset valgust
vastu igas teres
ja ma kevade suurt algust
tunnen oma veres.

Ajakirjast „Tuleviku rajad“ nr 40/1940

Mere Mare pajatused

Eh-eh-hee..Elekter jälle ära - jõulu aegu äi saand mitte sedasi ütelda, siis sai ütelda, et preegust aa elekter. Ta oli meitel peaegu kogu aeg ee. Äi noh nüüd aa natust vehe parem selle asjaga, vehe natust valgem juba ka ja....

Ooda, ma reegi soole, mis ma siis tegi kui elekter enne jõulu esimest korda ee olli.

Vaada, meitel olli Vetsi Tallis pidu, noh külapidu. Äi-äi, ikka Vetsi Tallis, mitte Vetsu Tallis nagu mandrimihed ütleved. See aa sösune koht, kus saab ööd olla ja pidu pidada ja kui tahad, siis süia-juua ka.

Näh ja pidime igaüks ise midad seltsi võtma, et siis end pole laua katmisega preegusel ajal muret ja selle teetassi ja napsu jõvab ikka osta. Alguses ma arvasi, et teen eige katlatäve silgusuppi, mool jo Lepa Anna retsept olemas, ma ole seda küll teind. Anna juures sõid seda keik ta külalised, neh va Pansu ja Mikiver ja keik see mees, tudengidest reekimata.

Aga ega preegust polegid silku saada, no Iiumaal küll mitte. Aga siis ma arvasi veel, et nad peevad mind natust vehe kitsiks, neh, et äi täi midagist paremat tuua.

No keisi siis Käinas, üks moodis mees võttis mo oma autu piale, kui ma oma kottidega risades tulli. Siis sai

õnnelikult Kassari tagasi. Neh, meidel käib ju ainult koolibuss, see leheb umingu pool kaheksa, no mes ma terve päeva Käinas tee, öhta taris pidusse minna.

Töi ma siis seeld ead-paremat, tahtsi ikka naabrist etem olla, neh et parem kook aa tehet ja ... Vaada, keik lehed õpedusi täis, televiisur veel tagaotsa.

Neh, jõudsi ma siis kodu, tegi ermia tainavärgi, pannis senna sisse võid ja koort ja mune ja keikvõimalikke mekiaineid. Ma poest küsisi, nad aga töid ja ma vetsi keik ee, kodu segasi siis taina sisse. Oli ikka ramp ee küll, ma mekkisi. No siis lasi natust vehe seista, siis keersi omale rullid pehe, sätsi piukleidi akkama ja löi kingad klantsima, neh et jo mõni mend ikka ka tantsima viib, elu-aeg tantsind na et tallad välkuvad.

Siis rullisi taina mütu korda läbi, pani selle piale igadsuguseid puu vilju, moosi ja alvaad ja mis keik veel. Keige üle tegi veel munatainast, sa teed küll.

Noh, elektriahi olli juba soe, pistsi siis koogi ahju, isi mõtles, et eks vaatge, mes ikka Mare tehja muistab.

Ma sai kaks sammu ahju eest ee kui korraga leks tuba pimeks. Ma mõtli, et jälle korgid läbi, vaadsi, äi, keik kordas. Elistasi siis va Jürile, ta ütles, et puhta pime keik. Ma elistasi siis sinna elektritegijatele, seel ütles üks tore noorig, et

elekturi saab kella seitsmeks. Ega ma saandki midagi küsida, ta ütles kohe, nagu tiaks, kis ma ole. Ma siis tahtsi küsida, et mool kook ahjus, et mes siis sellest saab, aga ta ainult vabandas ja mool oli tunne, et ta pole üsna mette inimene. Pärast sai teeda, et polegid, et vastab audumaat - oh sa taevas, äi ma sena änam elista - seel audumaadid platsis.

Neh, psaand ma pidule ega kedagi, koogi viisi ka hange piale varestele, olgu nendel ka pidu. Aga natust vehe kahju oli ikka küll - ulk iad-paremad kraami varestele. Läksi siis akna peele ja vaatsi välja, ilus vaikne ilm olli, paras külm ja mõnus ja mõni taevatäht paistis ka käde. Neh, jo see elekter siis ikka tuli kella seitsme aegu, aga mool põlnd ju kooki, et pidule minna. Pärast Mari ütles, et sa oleks võin tulla küll, et seel olli palju iga-suguseid värkisi, et soolast ja magust ja suitsusiiga ja angerjast ja... No ega ma ka keikse vaesem pole, et psaa midagist seltsi vetet.

No siis akkas see jänt peele, põlnd ühtegi päeva, kus poleks elekter ee olnd. Kui pimeks läks, olli vool läind. Ja see kestis oma paar nädalit, kui mitte rohkem.

Ma raadiumist kuulsi, et nende elektrivärgid pidid ermvanad olema, neh et mõni üsna viiekümne-datest, äi jo ma ikka valesti kuulsi, see psaa mette võimalig olla.

Neh, aga see talve piaks ju iidlene ka inimene olema, keik kohad jälgi täis, ütle, et pole inimene. Tee sa see nendele elekturimeestele selgeks.

Jälle, ega inimesega pole midad end, saab kudagismoodu akkama. Ma põletsi keik omad küinlad ee, andsi naabrinaistele ka veel, nendel said otsa. Aga mool olli veel veneaegsi, saigi ee kasudatud. Aga vaada, loomdega aa küll äda. Ma läksi naabrinaise keest piima tooma, kui kodust ee tulli, põles elekter, aga siis olli ee leind. Näh ta psaandjulehmi lüpsta ega sõnigud aada. Neh, lehm äi saa aru, et elektert pole, ta tahab ikka oma piimast lahti saada.

No küll ma mötli, et mis see küll aa, küsisi jälle va Jüri keest, ta

meidel sii keikse targem, ta isegid sõjas käind.

Va Jüri ütles, et jo need aa terroristid. Oh erm, ma kuule nendest iga pää raadiumist, ikka Alga Iida ja Talli Mann. On aga eided, kas siis nendest jägu äi saa. Nendel pidi kohe oma vörk olema. Äi äi, meite kala-meestel ka sii vörgud, püüdku kinni. Äi tee, mis nad ootvad.

Neh, nagu pimeks leks, nii olli kohe elekter ee, ma oleks vahest öhta televiisurid vaatnd vei mõne kindapaari valmis kudund-neh, kirikindad ju preegu moodis. Aga eks küinlavalgel ma sokisi tegin pooleks eluks ede. Kirikinduid psaa tehje mitte, äi nee õigeid värvisid.

Ma siis ühe öhta küsisi va Jüri

keest, et mes Sa siis täna öhta tegema akad, puha pime äi nää televiisurid ega kedagist.

Jüri va kasimada suuga vastas, et kas Sa Mare siis äi tee, mis pimes tehtaks. Mei akame vanamooriga lapsi tegema. Näh et kuskil Itaaliamaal olli kohe ermpalju lapsi sündind kui elektert polnd. Lapsi tegema, omal lapselapsed ka juba ülikoolis. Äi tee, misune noor naine änam söugest vana köbi vaadab, äh-äh-hää. Aga meidel jo noori ka - see võib siis sedasi olla küll, ju sügisepoole nähja.

Neh, aga siis saab jo iibe robleemi ee lahendud - muud kuit terveld Eestimaald elekter ee ja...

Karl Eduard Sööt

Minu laul

Minu laul nagu takust tehtud pael,
mille valmistanud lihtne mees
väikses kehvalises talumajas
leegitseva koldetule ees.

Õrnad neiu käed siidikindais
nina lilleõilmis mängivad.
Kesse põlgasivad tööd ja vaeva -
tema ligi pole saanud nad.

Külapiigakene pistnud talle
mõne õiekese vahele
mõnda kohta koltund kaselehe
orjavitsa veripunase.

Minu laulukene, lihtne side,
seob minu neidu ometi.
Laul on tema – tema laulu oma
juba siis, kui polnud kumbagi.

*****	***	*****	***	püüame siis kõik mis vähegi silma ja näppu hakkab, kokku korjata.
15. mail kl 19 Kassari muuseumimajas fotonäituse „Kassarlased kodulävel“ avamine.		Juulis saab lavaküpseks „Tantsuprofessor“. Lavastaja Raivo Rüütli juhendamisel teevad kaasa Triinu Schneider, Ulvi Uusoja, Ando Kask, Anti Veike, Kalju Hülbg, Sander Kopli ja Toivo Platov.		Kassari haridusselts ootab ka jõulujutte. Tore kui igaüks leiaks aja, et kirja panna oma jõuludega seotu, kas selle ootamise, äratundmisrõõmu, haruldase kingituse, sõbraga kohtumise, looduseime, koos söömise vms. Tähtis on lisada ka toimumise aasta.
Näitus jääb avatuks 20. augustini.				Info Merikeselt.
*****	***	*****	***	Nii luuletused kui jutud tuua raamatukokku või Merikese kätte.
22. mail kl 12 Nelipühi teenistus Kassari kabelis.		Sarja „Kolm risti Kassari kohal“ kontserdid Kassari kabelis toimuvad juuni, juuli ja augustikuu esimesel reedel algusega kl 19.		
*****	***	*****	***	*****
29. mail Tuulekala festival Orjaku sadamas. Üritus kogu perele!		Nüüd saab mõtte teoks ja näitus põlledest ja kelladest avatakse Kassari rahvamajas esmaspäeval 31. mail kl 18 ja jääb vaadata kogu suveks raamatukogu lahtiolekuaegadel.		Rahvamajas on võimalik kangast kududa E ja K kl. 10-18. Kokku leppida Ingaga tel. 4697222
*****	***	*****	***	*****
19. juunil kl 12 Kassari kabeliaias surnute mälestamise püha.		Palun tooge veel põllesid ja kelli. Esindamata on pudipõlled ja käokellad.		Mõisa Poe juures avatud suveturul saab kaubelda iga päev.
*****	***	*****	***	*****
22. juunil Kassari kiigeplatsil kl.20 Käina valla jaanituli. Peaesineja El'Dorado.		*****	***	*****
*****	***	*****	***	*****
26. juunil Hiiumaa laulu- ja tantsupäev Orjaku sadamas		Ikka ootame luuletusi Kassari ja kassarlastest ning jõulujutte.		1. juunist kuni 28. augustini Kassari kabel avatud N, R, L kl.11-16-ni
*****	***	Kassari haridusselts ootab luuletusi Kassarimaast. Need võivad olla vanad või kaas-aegsed, oma või professionaalide tehtud, minoorsed või humoorikad, tähtis, et meie saarest. Hea, kui oleks autor või aasta teada. Igal juhul		Teenistused toimuvad üks kord kuus laupäeviti.
15.-18. juuli Hiiu Folk.				*****

Veel võime olla koos

Siin saarel algas imeilus päev,
tuul tukkuma jäi kadakate varju
ja toretsedes õitses metsik roos,
me maitsesime esimesi marju,
ja tundsim, mis õnn on olla koos,
siin saarel algas imeilus päev.

Siin saarel lõhnas värsket heinast maa,
kuum päike mängles silmadel ja suudel,
ning kuusekoorelt kukkus kuldne vaik,
suur küpsemine põõsastel ja puudel,
me igas puudutuses magusvalus maik,
siin saarel lõhnas värsket heinast maa.

Siin saarel hõiskas õnne väike lind,
võib lõpmatusse kaduda vist aoni,
nii meeletu näib maa ja taeva lend,
võib juhtuda, et hiljem ära kaongi,
kuid kadudes ma ainult kaitsen enda,
siin saarel hõiskas õnne väike lind.

Siin saarel lõppes imeilus päev,
tuul ringutades lesis puude süles
ja uimastavalt lõhnas metsik roos,
me astusime randapidi üles,
ning teadsime – veel võime olla koos,
siin saarel lõppes imeilus päev.

Välja andnud Kassari Haridusselts
Kontakttelefon 4697 222
Ilmub kaks korda aastas.

Kokku kirjutanud Inga Mikk ja Merike Niimann, kujundanud Urmas Lauri, fotod Heli Tuisk, Maarja Niimann